

1. LUDZKI (4073) ai

ludzki (3916), **ludski** (109), **ludzski** (41), **ludźki** (7); ludski *BierRaj*, *OpecŻyw* (59), *OpecŻywList*, *OpecŻywPrzedm* (4), *ForCnR* (3), *Marc*³, *ComCrac* (5), *MycPrz*, *Calep* (11); ludzski *BartBydg* (2), *BielŻywGlab* (5), *WróbŻółtGlab* (2), *LibMal* (2); ludzki : ludski : ludzski : ludźki *FalZioł* (23 : - : 1 : -), *BielŻyw* (- : 1 : 24 : -), *GlabGad* (1 : - : 1 : -), *MiechGlab* (1 : - : 1 : -), *WróbŻółt* (32 : 10 : 1 : -), *RejKup* (6 : 4 : - : -), *RejKupSekl* (1 : 1 : - : -), *KromRozm I* (11 : 2 : - : -), *BibRadz* (94 : - : 1 : -), *Mqcz* (89 : 1 : - : 3), *OrzQuin* (6 : - : - : 1), *HistRzym* (21 : 1 : - : -), *BudBib* (11 : - : 1 : -), *BudHistRzym* (2 : 1 : - : -), *ModrzBaz* (206 : 2 : - : -), *ZawJeft* (12 : - : - : 1), *PaxLiz* (2 : - : - : 1), *SzarczRyt* (7 : - : - : 1)

ludzki: -dz- (3850), -c- (35), -cz- (24), -dź- (5), -dcz- (2), ludzski: -dzs- (40), -czs- (1).

comp ludzc(e)jszy *GórnDworz* (1). [sup nألudzczeszy *LorichKosz.*]

sg m N ludzki (207). ◇ G ludzkiego (297); -ého (14), -ego (3), -(e)go (280); -ego *BiałKat*, *KochMROt*; -ého : -ego *OpecŻyw* (5 : 1). ◇ D ludzkiemu (125); -ému (10), -emu (4), -(e)mu (111) -ému *OpecŻyw* (2), *Oczko*, *GórnTroas*, *OrzJan*, *SarnStat* (3), *SiebRozmyśl*; -emu *MurzHist* (2), *OrzQuin*: -ému : -emu *KochWr* (1 : 1). ◇ A ludzki (176), ludzki(e)go (4). ◇ I ludzkim (85), ludzkiem (7); -ém *BielŻyw*, *RejPs* (2), *SiebRozmyśl*; -im : -em *BibRadz* (1 : 1), *BielKron* (5 : 1), *CzechRozm* (5 : 1); ~ -ém (1), -(e)m (6). ◇ L ludzkim (26), ludzki(e)m (3); -(e)m *KolakCath*: -im : -(e)m *GliczKsiqż* (2 : 1), *BibRadz* (1 : 1). ◇ V ludzki (9). ◇ f N ludzką (160); -å (145), -å (2), -(a) (13); ~ (attrib) -å (137), -a (2); -å: -a *HistAl* (1 : 1), *BibRadz* (1 : 1); ~ (praed) -å (6). ◇ G ludzkiej (285), ludzkie (1) *OpecŻyw*; -ěj (34), -ej (4), -(e)j (248); -ej *MurzHist*; -ěj : -ej *BiałKat* (2 : 3). ◇ D ludzkiej (60); -ěj (10), -(e)j (50). ◇ A ludzką, ludzc(e)jszą (143). ◇ I ludzką (107) [w tym zapis -a (1) *RejKup*]. ◇ L ludzkiej (65), ludzkie (1) *ForCnR*; -ěj (7) -(e)j (58). ◇ n N ludzkie (121); -é (13), -(e) (108). ◇ G ludzkiego (222); -ého (17), -ego (3), -(e)go (202); -ego *KochCzJani* -ého : -ego *OpecŻyw* (10 : 1), *MurzNT*, (1 : 1). ◇ D ludzkiemu (72); -ému (9), -emu (3), -(e)mu (60); -ému *OpecŻyw* (3), *OpecŻywPrzedm*, *SarnStat* (4); -emu *ForCnR*, *KochPieś*; -ému : -emu *Oczko* (1 : 1). ◇ A ludzkie (131); -é (24), -e (2), -(e) (105); -e *BiałKat*; -é : -e *OpecŻywPrzedm* (1 : 1). ◇ I ludzkim (41), ludzki(e)m (1) *GórnDworz*. ◇ L ludzkim (43), ludzkim (8); -em *OpecŻyw*, *RejPs* (2), *ModrzBaz* (4); -im : -em *SkarŻyw* (4 : 1); ~ -ém (1), -(e)m (7). ◇ V ludzki(e) (5). ◇ pl N m pers ludzcy (23), ludzki(e) (5); -(e) *RejWiz*, *SkarJedn*; -y : -(e) *LubPs* (3 : 2), *RejPos* (2 : 1). subst ludzkie (196); -é (30), -e (2) *KochMarsz*, *KochCzJan*, -(e) (166). ◇ G ludzkich (467). ◇ D ludzkim (96), ludzkim (13); -em *RejPs* (2), *MurzHist*, *WujJud*; -im : -em *WróbŻółt* (3 : 1), *Diar* (1 : 1), *LubPs* (3 : 1), *RejZwierc* (8 : 1), *WujJudConf* (1 : 1), *ModrzBaz* (1 : 1), *SkarŻyw* (7 : 1), *NiemObr* (2 : 1), *WerGość* (1 : 1); ~ -em (1), -(e)m (12). ◇ A m pers ludzkie (36), ludzkich (1) *KolakSzczęśl*; -é (4), -e (1) *KochPs*, -(e) (31). subst ludzkie (526); -é (43), -e (8), -(e) (475); -e *KochMarsz*, *KochProp*; -é : -e *BiałKat* (2 : 3), *KochPs* (6 : 3). ◇ I m ludzkiemi (51), ludzkimi (37); -émi *OpecŻyw* (4), *OpecŻywList*, *BielKom*, *RejWiz*, *Leop* (3), *Mqcz* (2), *RejAp* (2), *RejPos* (11), *RejZwierc* (3), *WujJudConf* (4), *RejPosRozpr*, *RejPosWstaw*, *BudBib*, *GórnRozm* (2), *KochWr* (2); -imi *PatKaz III* (2), *SeklKat*, *KrowObr*, *BielKron*, *BiałKat*, *KuczbKat*, *CzechRozm*, *KochPs*, *SkarŻyw*, *CzechEp* (3), *GrabowSet*, *OrzJan*, *LatHar* (3), *WujNT* (4), *SapEpit*, *KlonWor*; -émi : -ymi *LubPs* (5 : 1), *BibRadz* (2 : 4), *HistRzym* (2 : 1), *WujJwd* (1 : 1), *ModrzBaz* (2 : 1), *NiemObr* (1 :

4), *SkarKaz* (1 : 1); ~ -émi (7), -(e)mi (44). *f* ludzkiémi (31), ludzkimi (26); -émi *RejPs*, *RejKup*, *LubPs*, *RejFig*, *BibRadz*, *BielKron*, *GrzegR6żn*, *Mqcz* (2), *SarnUzn*, *RejPos*, *RejZwierc* (4), *WujJud*, *WujJudConf* (2), *SkarŻyw* (2), *NiemObr* (3); -imi *SeklKat* (2), *KromRozm I*, *KromRozm II*, *GroicPorz*, *Leop*, *CzechRozm*, *CzechEp* (3), *WujNT* (4), *CzahTr*; -émi : -imi *KrowObr* (1 : 5), *ModrzBaz* (5 : 1), *KochPs* (1 : 1), *SkarKaz* (1 : 1); -émi (1), -(e)mi (30). *n* ludzkimi (7), ludzkiémi (4); -imi *CzechEp* (3), *NiemObr*, *Phil*, *GosłCast*; -émi *BibRadz*, *ModrzBaz*, *SarnStat*; -imi : -émi *SkarKaz* (1 : 1); ~ -émi (1), -(e)mi (3). ♦ *L* ludzkich (135). ♦ *V m pers* ludzcy (9). ♦ *G sg n skostn* z ludzka (1). ♦ *D n skostn* po ludzku (2).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Przymiotnik od „ludzie” (postawą znaczeniową jest człowiek jako liczba pojedyncza, ludzie jako liczba mnoga); humanus Mqcz, Cn; hominis, hominum, populi Mqcz (4032) : ktore Márcyonitámi ábo Ariany [...] zowá/ ci iuż przeštáli być Chrześcijány: że łtráciwfy imię Chriřtuřowe/ ludzkie y obce nazwiřká przyięli. WujNT 444.*

N sg f w funkcji orzecznika: »ludzka« = rzecz ludzka (1): Ieřli to obiecowáć y mowić kto może: iřz řadne kácerřstwo po řiodmem Zborze nie powřtánie/ [...] Co iáko ieřt nie ludzka ále Anielfka/ [...] káždy to widzi. SkarJedn 299.

W przeciwstawieniach: »boży (a. boski) (3), anjelski ... ludzki« (4): SkarJedn 299; SkarŻyw 484; Idź zá mná řzátánie: bo nie rozumieřz co ieřt Bożego/ ále co ieřt ludzkiego [non sapis quae Dei sunt, sed quae sunt hominum], WujNT Mar 8/33 [idem] Matth 16/23.

Frazy: »niewo ludzkiego« (1): VCźniowie nie co ludzkiego ćierzpieli/ y gorřzyli řię wtym/ iřz Piotrá náđ inne wřzytkie przełóżył SkarJedn 69.

»ludzka rzecz jest« = perhumanum est Modrz [szyk zmienny] (5): ModrzBaz 67; Powáđzić řię/ y w řwary záć bráćiey/ rzecz ieřt ludzka y przygodna SkarJedn 335; Vpáć ludzka rzecz ieřt/ ále y powřtáć ludzka SkarŻyw 168; LatHar 137.

Zwroty: »ksztáłt, postawę ludzká (-i) na się wziáć (a. brać« [szyk zmienny] (1 : 1): A także y Kryřtus/ izali řam řiebie nie vniżył/ wziáwřzy ná řię pořtáw(ę) ludzká/ gdy thy řłowá/ pyřřnym Biřkupom y náđętym Fáryzeuřzom mowił? KrowObr C3; CzechEp 316.

»przyjáć osobę [= postać] ludzká« (1): Anektánábus řzekł [do Olimpiji] ieřli mi dářz mieřtce ná pářacu/ bogá onego oblicźnie ogláđářz/ ábowiem on bog w ofobie řmokowej do ciebie przyyđdzie á potym przyymie ofobę ludzká [humanam formam]/ á ná moje podobieńřstwo řie vkaże. HistAl A4.

»stopy ludzkiej nie najđować« (1): Ci z kráiów Aquilonom pođległých / [...] po niewięđomých puřzczách řye błákalí/ Gđźie řtopy ludzkiey nie náýđowáli KochPs 164.

Wyrażenia: »bogowie ludzcy« (1): wřzyřcy Elohimowie/ to ieřt Bogowie ludzcy bářwány ábo nikćzemnořćiami řá CzechRozm 51v.

»imieniem ludzkim« (1): ieřli řie to [błogosłáwienie] godzi ćzynić imieniem ludzkim: á ćzemuby nie godziło ánielfkim? Ale iř řie godzi ludzkim/ iákořz tym obiecał Bog vććić Abráháma. CzechRozm 50.

»kroleřstwo ludzkie« = regnum hominum Vulg (3): Leop Dan 5/21; BibRadz Dan 4/14; co może być đźiwnieyřzego ná áwiećie náđ Kroleřtwo ludzkie/ ná křřtáłt Kroleřtwá Bożego řpřáwione? OrzRozm A2.

»kształt ludzki« [szyk 2 : 1] (3): Pożrzy ná ony ludzkie vrody/ vbioru/ kftały/ obyczáie/ gotowości/ że chodzą rotámi młodzi ludzie iáko Lwi/ á fnadźby fie mogli/ iáko ono dawna przypowieść/ y z dyabły łámáć. *RejZwierc* 185v. Cf »kształt ludzki na się brać«, »w kształcie ludzkim«.

»z liczby ludzkiej« = *spośród ludzi* (1): zmocniác fie nad námi fnádnie złoćiwi, Iefli iem co máło wedle myśli dozwoliłz ktorzy był nadz [!] ípráwnie mieli z liczby ludzkiej być wyrzuceni. *RejPs* 17v.

»niewolnik ludzki« = *servus hominum* *Vulg* [szyk 2 : 1] (3): Sekretarz nárzekał [...] íż człek nigdy íam íwey wolności vżyć niemoże: ále zázwdy ludzkim niewolnikiem być muí. *SkarŻyw* 4 12, 92; Drogośće kupieni/ nie bądźćielz niewolniki ludzkimi *WujNT* 1.*Cor* 7/23.

bibl. »osoba, persona ludzka« = *facies hominum* *PolAni*, *Vulg*; *persona hominum* *Vulg* [szyk 12 : 2] (10:4) : *OpecŻyw* 75; Miítrzu wiemy íżeś práwdźiwy/ i niedbálz na żádnego/ Bo niepatrzyć na ofobę ludzką/ ale wpráwdzie drogi bożyi nauczálz. *MurzNT* *Mar* 12/14; tżemu perfonámi ludzkimi brákuiefz? *KrowObr* 201, A3, C2, 76 [2 r.], 201, 224v; *Leop* *Matth* 22/16; *RejPos* 250; *NiemObr* 89; *WujNT* *Matth* 22/16, *Mar* 12/14.

»w osobie, w kształcie, w postawie ludzkiej (-im)« (3 : 1 : 1) (5): *BielKron* 12; Raz czárt w ofobie ludzkiej cóś do niego przynioíł opráwiác *SkarŻyw* 508; poííł do nich zniebá Anioła íwe^{go}/ ktorzy fie wpoííawie ludzkiej vkazał w Gálgáli *SkarŻyw* 557, 484; Anioł w perfonie Bożey okázuiący fie/ chodźił ták w kftańcie ludzkim iáko tż powiedźiano *CzechEp* 262.

»wszelka pięć ludzka« = *wszyscy ludzie* (1): Wyleię [*swoje błogosławieństwo*]/ mowi Pan B. z Duchá mego/ ná wízelką płęć ludzką/ nie ná íwiece. *KrowObr* 89v.

»podobieństwo ludzkie« (1): Páść bowiem owce/ íłowo wzięte od podobieńítwá ludzkiego/ nic innego nie znáczy/ iedno vczyć *NiemObr* 39.

»rozność ludzka« (5): czemu tu Pan tę rozność ludzką dzyewicámi przeżywa/ á íż ie ku ítanom pánieńńkim przyrownywa. *RejPos* 342v, 342v *marg*; Ták y w Rzeczypoíp: gdy ieden nie rzádzi/ á rozności ludzkich nie miárkuie/ wízytko fie kroieístwo niezgodą obála. *SkarKazSej* 676b.

»ludzka starożytność« = *ludzie żyjący w czasach bardzo odległych od nas* (1): Pízfelfzych rzeczy álbo minętych/ ludzka ítárożytność tż pííác nie zániedbálá *BielKron* 333v.

»z ludzkiej strony« (1): Máiąc páná po íobie/ iuż ía z ludzkiéy ítrony Niemogę być wízkodzony *KochPs* 177.

»ścierw ludzki« (1): to mieýfće zowá píie pole [...] bo fie ták było píow wiele zbiegło ná ścierw ludzki *BielKron* 352.

»trupu ludzkie« = *cadavera hominum* *Vulg*, *PolAnt* (2): to mowi Pan Bog ífráeíłki do domow miáíłtá tego/ [...] áby fie potykáli z Cháldeyczyki/ á żeby ie nápełnili trupámi ludzkiemi *Leop* *Ier* 33/5; *BibRadz* *Ier* 33/5.

»ludzkie ubiory« (1): *RejZwierc* 185v cf »ludzki kształt«.

»ludzka uroda« (3): Widząc Sámuieł Heliábá vrody dobrej/ [...] Rzekł k niemu Pan Bog/ nie pátrzę ía ná ludzkie vrody áni cudności ciálá gdy przełóżeńítwá rozdawam/ iedno ná myíli cnotliwe. *BielKron* 65; *RejZwierc* 185v. Cf »nad ludzką urodę«.

»nad ludzką urodę« (1): A Pan przeíliczną zónę nád ludzką vrodę Ma/ ze wízech nawdźięcznieyízą *GosłCast* 15.

»ludzka wielkość« = *duża ilość ludzi* (1): wnowym zakonie nád Szczepanem płacz wielki wczynili: nierozumiey áby tám było żáłoŃne plákánie: ále był tylo zacny á wielki/ nakładem y ludzką wielkością ozdobyony/ pogrzeb. *SkarŻyw* [197].

»wzrost ludzki« = *statura Mącz* (2): Statuae et imagines simulachra sunt corporum, Słupy y obrazy fą wyobrazenie wzrośtów ludzkich. *Mącz* 394c, 417d.

Szereg: »i ludzki i boski« (1): Aniołowie ktorzy kiedy imieniem Bożym co do ludzi mowili/ křztałt y ludzki chociaż ludźmi nie byli/ y Boski gdy iáko Bog fám ludziom roskázowali/ chociaż fię też Bogami nie ftawali/ ná fię bráli *CzechEp* 316.

Wyrażenia przyimkowe: »po ludzku« (1): Humanitus – Po liudsku, ludskim zwiczaiem. *Calep* 491a.

»z ludzka« (1): Populariter – Liudsko zludzka, łaską. *Calep* 822b.

a. *Do człowieka albo ludzi należący jako część składowa lub produkt ich organizmu fizycznego albo jako element ich psychiki* (1193) : Wfpomagáiąc głupość ludzką/ Ozięgnął [!] ięft przyiaźń wielką. *BierEz* F2v; *PatKaz III* 134v; *Cerasies*. Ludżkie włoŃy *Mymer*¹ 21v; *FalZioł* [35], IV 31c, V 13v, 87v; *WróbŻółt* 103/15, nn4v, oo8; á nielza iedno nam vpádłem a opuśłczonem od ludzkich mocy/ wćiekác fie o rátunk do ciebye *RejPs* 109v; *RejJóz* E2; *HistAl* B, Gv, H7, K6; *MurzNT* 126; *KromRozm II* t4v; *KromRozm III* I8v, N6v; *Diar* 45; *GórnRozm* Fv; *LubPs* Mv marg, P3v, Y6v; Ty pieneżne karánia/ y nágródenia ftронie obrážoney/ dla tego fą wynáleżione dowćipem Ludzkim/ áby pokoy poľpolity był záchowan*GroicPorz* k4v; *KrowObr* A2v, 108v, 207v; *Leop Sap* 12/5, Is 66/6, Act 17/30; *BibRadz I* 138b marg, 196b marg, 3. *Esdr* 4/2, II 93a marg, 141a marg (8); *OrzRozm* A2y; ná drugim wyśpie náležli ludzi ktorzy [...] mieli fźnury ná fzyi z zębów ludzkich miałto łáncuchá. *BielKron* 452v, 118v, 203, 244; *GrzegRóżn* A2v, Hv; *Lumbricus*, Gliftá robak który fie w żóładku luckim záląga *Mącz* 199b, 170d, 220a, 442e, 489d, 507d; *OrzQuin* R4v, Y2; fłóńce [...] płotno bieli/ á licá ludzkie czerni.*SienLek* 30v, 196; *LeovPrzep* D; *RejAp* 191v, Eev,Ff4; *GórnDworz* M7; *BiałKat* 181, 226; Acżkolwiek my iefzczę w więtfzey proznołci y więtfzym sie błędzie obieramy niż oná młodość dziecinna/ ktorey tylko mądrości ludzkiej niedoftawa *KuczbKat* 395, 80, 225, 285, 395, *RejZwierc* 99c, 125; *WujJud* 137v; *HistHel* C2v; *StryjWjaz* A2v; *CzechRozm* 59, 129, 137; *ModrzBaz* 23v, 35v, 53, 53v, 65, 136; iemu śpiewaymy fercem/ wfty/ y wczynki/ ile słábość ludzka náłzá przemoże. *SkarJedn* 313, 279, 313, 327; *Oczko* 27; *KochPs* 26; Kazánie iego było wedle ludzkiego poięcia: trudnych rzeczy nie rad ná kazánie wnośił *SkarŻyw* 202, 51, 196 [2 r.], 284, 291, 390 (14); *CzechEp* 81, 105, 122, 149, 160 (11); *NiemObr* 14; *ReszPrz* 40; *WisznTr* 22; *ArtKanc* P18; *ActReg* 134, 135, 141, *Phil I*; OBrzezuią tve święte/ Pánie/ ciáło/ By ftąd/ ludzkiemu poddáne fię sftáło *GrabowSet* Kv, E3, N, O, X3v; fám Pan Bóg głos táki ludzki poŃylác raczy/ którym Wáfzę Kró: M. ná tę woynę fprawiedliwą [...] wyzywa *OrzJan* 118, 108, 121 [2 r.]; *LatHar* 135, 262, 401, 603, 649 (8); *KołakSzczęśł* [D]v; To fzemránie wfzczęło fię z krewkości ludzkiej *WujNT* 419, 56, 116, 193 marg, 536, 656 (12); *SarnStat* 31, 466, 467, 862, 915 (14); *WitosłLut* A4; *PowodPr* 47; *SkarKaz* 38a, 39a, 43a, 204a, 276b (7); *SkarKazSej* 683b, 686b, 688a, 698b; Pátrzay iáko to ten Pogánin piękne podobieńftwo przytoczył o członkách ludzkich *KlonWor ded* **3v, 37, 75; *SzarzRyt* D.

W przeciwstawieniach: »ludzki ... boski (a. boży) (5). bydlęcy (2), Pański, Chrystusow, Jego, Pana Boga z nieba« (12): Skonał ięft Pláto za cżáfu Philipa krola Macedonřkiego, [...] zawfze fie wcząc á

nigdi nie próżnując y z tego go gwiazdarze naziwali więcej bołkiego niż ludzkiego przyrodzenia *BielŻyw* 85; *Diar* 89; *BibRadz* I 93a marg; *BielKron* 80; Różne Pánłkie przyrodzenie od ludzkiego. *RejPos* 166v marg; *SkarJedn* 315 [2 r.]; *SkarŻyw* 118; Nie kázdec ćiało/ tymże iest ćiałem: ále infze ludzkie/ infze bydłće [*hominum ... pecorum*]/ infze ptálze/ á infze rybie. *WujNT* 1.Cor 15/39, przedm 19; *SkarKaz* 204h; Tákíey wam/ przeważni Senatorowie/ mądrości z niebá potrzebá. Bo ludzka rychło pobłádzi *SkarKazSej* 660b.

W porównaniach (3): Niedbáłe fercá ludzkie/ fą iáko opoká álbo iáko rola niepłodna. *RejPos* 64v marg; Prziorodzenie luckie iáko goła tablicá. *RejPos* 337v marg; ktora [*nauka*] iáko defzdż fuchą ziemię fercá ludzkie do rodzenia dobrych wczýnkow odwilzáłá *SkarŻyw* 372.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie (-i, -a) członki (4), krew (4), lice, moszna, nogi, oblicze, oczy (2), ręka (2), trzewa, twarz (5), usta, włosy, wzrok, zęby (2), żółądek, żywot; głos (9), gnoj; animusz (3), bystrość, chytróść (5), cnota (7), dobroć, dowcip (14), duch [= *dech*], głupstwo (głupóść) (4), godność, grubość, krewkość (27), lekkość, łakomstwo, mądrość (19), moc (10), mózg [= *umysł*], niepojęcie, niestateczność, niewiadomość, odmienność, omylnóść, poczcíwość (2), pojęcie (4), pożądność, przedusznóść, przymioty, siła (7), słabość, srogość, statek [= *stateczność*], ślepota (3), ułomność, umiejętnóść, wiadomość (14), widomość, zacność, zmysł (6).

Frazy: »ile krewkość ludzka zniesie (*a. może*)« [*szyk zmienny*] (2): niechcełz [...] Páná Bogá twego/ żadną rzeczą/ ile ludzka krekość zniesie/ obrażáć/ y o to zpilnością proś tegoż Páná *LatHar* 3; *WujNT* 237.

»nie jest (*w*) mocy ludzkiej, ludzka moc« (5 : 1): *BiałKaz* E2v; ty łprawy nie fą mocy ludzkiéy: kthóre fye ná wieczery Pánłkiey dżiały *BiałKat* 281; Pan Bog onemu Kápłánowi vkazał/ íłz nie iest w mocy ludzkiej/ ducha łez onych gdy go z miłosierdżią łwego komu dáie/ kroćić y ftánowić. *SkarŻyw* 580, 369; *WujNT* 546 marg, Bbbbbbv.

»rozum ludzki (pojąć i) ogarnąć, dosięgnąć, pojąć ani domyślać się nie może; rozumem ludzkim nie ogarniony, niedościgły; rozumowi ludzkiemu niedościgły« [*szyk zmienny*] (4 : 1 : 1; 3 : 2; 1): *SeklKat* R4; Bo ludzki rozum nyebyełkich á bołkich rzeczy y łpraw dofyęgnąć nyemoże *KromRozm* III A6; *KuczbKat* 1 marg, 15; Íż łie ták BOgu łpodobáło/ mądrość łwą/ y łády łwe/ rozumem/ ludzkim nieogárnione/ przed ludźmi [...] zákryć *CzechRozm* 170v; *KarnNap* D3; *Oczko* 1v; *NiemObr* 10; *LatHar* 192, 376 [2 r.]; *WujNT* Xxxxx3.

»nie ludzkiej to siły« = *przekracza możliwości ludzkie* (2): *SkarŻyw* 91; Mátką bydź/ Panną zoftáć/ nie ludzkiéy to siły/ A iefcze Bogá rodzić/ rzeczy więtfzé były. *SiebRozmyśl* F3v.

Zwroty: »w ciało ludzkie wcielić się« [*o Chrystusie*] (1): Domyflić fię było trudno iż Bog w ćiało fię ludzkie wćielił. *SkarKaz* 117a marg.

»przyjść w naturze, w ćiele ludzkim (-ej)« [*o Chrystusie*] (1 : 1): Ten przyłzedłzy ná świat w náturze ludzkiej/ oznaymił fię być Synem Oycá niebiełkiego. nie czynionym áni łpołobionym *SkarKaz* 275a, 488a.

»przyjąć (*a. wziąć*) ná się naturę, ciało ludzkie (-ą); przyjęcie nátury ludzkiej« [*o Chrystusie*] (2 : 1; 1): Przyimie ná fię ludzkie ćiało/ Ták łie Bogu podobáło. *BielKron* 134; *LeovPrzep* E4; *SkarŻyw* 484;

ten prawdziwy Bog/ [...] miał fię sam ftáwić/ y ná ziemi przez przyięcie náтуры ludzkiej/ towarzysztwo z ludźmi przyiąć *CzechEp* 190.

»z ludzkiej krwi narodzić się« [o *Chrystusie*] (1): ktorey [łaski] vzywáli zá obietnicą Mefyafzá y krolá przyfzłego/ ktory fię z ludzkiej krwi národzić miał *SkarŻyw* 268.

»w pamięci ludzkiej być, trwać, żyć« [szyk *zmienny*] (2 : 1 : 2): *LibLeg* 11/185v; *GórnDworz* V4v; tá rzecz [...] w ludzkiej pámięci flufznie by trwać miála. *HistLan* A2v; tá [matka] ktorá z Chryftułem żyie w niebie y w ludzkiej pámięci żyć będzie: ná część Bogu wízechmogácemu. *SkarŻyw* 198; *SarnStat* 454.

»z pamięci ludzkiej wypaść, wyjść, wygładzić, wytrzeć, wynieść, wykorzeniony, zgładzony; nigdy (a. na wieki) z pamięci ludzkiej nie zginie« [szyk *zmienny*] (2 : 2 : 1 : 1 : 1 : 1 : 2): *RejPs* 167v; Ná wyeki s pámyęci ludzkyey thá miłość nye zginye *LubPs* dd5; Obruit eum oblivione vetustas, Dawność czáfu wyniosła go z ludzkiej pámięci. *Mącz* 362a, 261d; *BielSpr* 46; rozność że zá proftęgo ftanu człowieká dáć dzieięć grzywien/ á zá śláhcicá fto grzywien ábo gárdło/ [...] z porządney Rzeczypospolitey ma być wyrzuconá/ y z pámięci ludzkiej wykorzenioná [*ex omni memoria hominum exterminanda*]. *ModrzBaz* 73; *SkarJedn* 84, 266; *KochPs* 12; *CzechEp* 87; *SarnStat* 908.

»ludzkiego potu darmo używać« (1): Vkař kędy Pan Bog przykazał [...] w chłodzie fiedzieć/ proznować/ á ludzkiego pothu dármo vzywać? *KrowObr* 140.

»rozum ludzki przechodzić, przewyższać, przechodzący« (4 : 1 : 2): *KromRozm II* n4v; oná moc ktorá máią Ciáło y Krew Páná nášzego [...] wízyftek rozum ludzki przewyżfza *KuczbKat* 235, 1; *SkarJedn* 43; *SkarŻyw* 141; *WujNT* 67; *SkarKaz* 276b.

»ludzkie siły przechodzić« (1): sam Pan Bog to ich tákie przedfięwzięcie fpráwuie/ [...] gdyż tákowe fpráwy ludzkie fiły przechodzą. *ReszHoz* 138.

»ludzką twarz na sobie mieć« = być *szlachetnym, wartościowym człowiekiem* (1): Co tedy [modlitwy za umarłych] wízytkie narody po świecie czynią/ czego żaden nie zániechywa/ kto ludzką twarz ná łobie ma *SkarKaz* 382a.

Zwroty peryfr. na oznaczenie zabijania ludzi: bibl. »we krwi ludzkiej brodzić« [szyk *zmienny*] (2): *KochFrag* 17; A on litery zá ludzie wylał krew fwoię/ w ludzkiej krwi brodzić będzie. *SkarKaz* 7b.

»ręce we krwi ludzkiej maczać« (1): Aegipczykowie/ [...] Nigdy ręku fwych we krwi ludzkiéy nie mączáli *ZawJeft* 32.

»ręce krwią ludzką mazać, krwią ludzką pomazać się, zmazany« (1 : 1 : 1): *BielKron* 203, 321; groził im P. Bog zgubą wízytkiey ziemie/ krwią ludzką ták zmázáney á nieoczyścionej *SkarKaz* 315a.

»krew ludzką (roz)l(ew)ać (a. przelać); krwi ludzkiej różl(ew)anie (a. przelanie); krew ludzka przelana; rozlewca (a. rozlewacz) krwi ludzkiej« = *effundere sanguinem hominis, effusio sanguinis humani* *Modrz* [szyk *zmienny*] [11; 4; 1; 2]: Tomiris [...] wielkiemu rozlewáczowi krwi ludzkiej Cirufowi głowę vcięła? *BielKron* 320, 114, 163, 354v; *RejAp* 189; Złyć theż miecz bo ná to fpráwion áby ludzką krew rozlewał *RejZwierc* 71v, 77v; *ModrzBaz* 78v, 80, 106, 144; *SkarŻyw* 271, 546; *PowodPr* 67; *SkarKaz* 314b, 315a; *SkarKazSej* 687b; *KlonWor* 30.

»krwią ludzką (s)kropić« = *sanguine humano conspergere* *Modrz* (2): Dořzło nas y to/ że ściány tych ktorzi ná gránice wyieřdzáli/ krwią ludzką flirópiono. *ModrzBaz* 140v, 63v.

Wyrażenia: »ciało ludzkie« = *caro hominis* PolAnt; *corpus hominis* Modrz [szyk 39 : 11] (50): FalZioł [*7]v; HistAl K4v; KromRozm III D7; Wiem ia dobrze o tobye [biczu boży] nie ftráfzy mie prożno/ Iż ludzkie ciało z duŹą rozdzyeli fie rozno. BielKom C8v; LubPs gg6; KrowObr 103, 120; BibRadz I 9c marg, Ex 30/32; BielKron 127v, 441, 445, 461v; GrzegRóżn O2; RejAp 63v; KuczbKat 90, 165; czym więcey Krol one wáfdy z Rzeczypółpolitey wypędzi/ tym więcey będziemy o niem rozumieć/ że on nietylko ciała ludzkie [...] ale też y owfzem więcey fercá ludzkie rządzi y ípráwuie ModrzBaz 19v, 37v; SkarJedn 14, 58, 155; Oczko 25v; SkarŻyw 2, 92, 136, 353, 441; CzechEp 203; práwá tylko ná ciała ludzkie moc máia/ które z przyrodzenia inŹszym pánóm/ to ieŹt/ vmyŹlóm íá podané. KochWr 25, 25; LatHar 374; WujNT 310; PowodPr 49; SkarKaz 39a, 118b, 204b [2 r.], 205a, 208a, 488a; W Ciele ludzkim dwa íá przednieyŹe członki ktoremi íię ciało ożywia y vmacnia: ferce y głowá SkarKaz 689a, 676a, 681b, 689a marg, 700a. Cf »w ciało ludzkie wcielić się«, »przyjąć na się ludzkie ciało«, »w ciele ludzkim «.

»ciało ludzkie« = *zwłoki*; *corpus hominis* HistAl [szyk 2 : 2] (4): HistAl H8v; KrowObr 104; IeŹli wielką moc ieŹt/ rzeczy ítworzone zátrzymáć/ áby niezginęły. [...] niemnieyŹa ieŹt ciała ludzkie yuŹ w proch obrocone Źłowem w fkrzeŹić BiałKaz E2v; ZawJeŹt 30.

»w ciele ludzkim« = *jako człowiek* (2): páłace/ roŹkoŹzy/ doŹtátki/ Źwoim vczniom w oczách ítáwił/ pokázuiác íię [...] krolem w kroleŹtwie Źwoim nie vŹtáiacym y wiecznym. Aby podłoŹciá iego y poniŹeniem w cielem ludzkim [...] nie obraŹáli íię SkarKaz 122b. Cf »przyjŹć w cielem ludzkim«.

»duch ludzki« (2): GrabowSet I4v; K temu iáko Duch ludzki [*spiritus hominis*] zna to co ieŹt w człowiecze/ przeto że ieŹt wnétrzny/ y ŹpoŹiŹtny człowiekowi: ták też Duch Boży znáiac BoŹkie rzeczy/ muŹi być wnétrzny y ŹpoŹiŹtny Bogu WujNT 1.Cor 2/11.

»duch ludzki« = *święty w niebie* (2): KromRozm III B3; Trzeći ítan/ duchowie ludzcy/ ábo Źwięci vmárli. SkarKaz 634a marg.

»duch ludzki« (1): Kto wie/ ieŹli duch ludzki do niebá wŹtępuie/ á bydlęcy do zyemie Źtápi. BielKron 80.

»ludzkie duchy« = *duchowe wartości ludzkie* (1): [bez pisma] ludzkie duchy álbo vczynki cnotliwe póŹpołuby z áwiátá z ciały zchodziły bez pámięci ludzkiej. BielKron.

»dusza ludzka« = *animus proprius* Modrz [szyk 80 : 10] (90): RejKup bb7v; MurzNT 199; KromRozm III D7; BielKom D2; ítworzeniu boŹemu/ przes obrazy przychodzi ná duŹzy ludzkiej/ wielkie pokuŹenie KrowObr 116v, 95, 130, 183v; Tales [...] pokládał być ludzkie duŹe nieŹmiertelne. BielKron 12lv, 12lv, 202; OrzQuin Aa3v; RejAp 152; RejPos 89v; Syn człowieczy nie pryŹedł [!] áby trácił duŹe ludzkie/ ále iżby záchowywał. GrzegŹm 66; KuczbKat 280; WujJudConf 91v; doŹyć máia prace Plebanowie máiac ítáránie o duŹzach ludzkich [*animarum in hominibus*]/ vcŹác ludŹi/ Sákrámentámi KoŹcielnemi poŹługuiác ModrzBaz 131 v, 132; SkarJedn 7; SkarŻyw 126, 249, 308, 463, 536 (35); CzechEp [415]; LatHar +5v, 133, 236, 296, 367 (7); WujNT przedm 27, s. 310, 324, 710; WysKaz 40; SkarKaz 117a, 118b [2 r.], 119a [4 r.], 119b, 453a, 516a, Oooo2v (17); SkarKazSej 680b, 681 a, 700a, 700b, 703b.

»gardło ludzkie« = *życie ludzkie; caput hominis* *Modrz* (2): Ieśliże tedy zwyciężcá odeymowaniem wolnościy gárdłá ludzkiego [*vita hominum*] niemoże prawdziwie vrzędu łwego vżywać to ieść prawdziwym Pánem *ModrzBaz* 127, 46.

»głowa ludzka« = *kara za zabójstwo* (2): A przetoż y nierownością summy/ y zaniechaniem więzienia dzieie się wielką rozność około szącowania głów ludzkich [*est summa caedibus hominum aestimandis*] *ModrzBaz* 80; *GórnRozm* E2v marg.

»głowa ludzka« = *umysł ludzki* [szyk 1 : 1] (2): *CzechEp* 202; Ták y w tym łwoię mądrość [Bóg] okázuie znácznie: Ze w ludzkie głowy wlepił różné obyczáie *KochMarsz* 154.

»język ludzki« = *mowa ludzka; lingua hominum* *Vulg* [szyk 9 : 5] (14): *PatKaz* III 147v; *KromRozm* II g4v; *LubPs* Rv marg, Y2; Pan Bog [...] przez ięzyk ludzki w miłofierdziu łwoim wyłłowion być niemoże *BibRadz* *3; *GórnDworz* V8; *RejPos* 298; Niechże mię tedy kto chce iák raczy szácuie/ Włzák wiem iż ludzki ięzyk mędrłzym nie borguie. *HistLan* F6; *WujJud* 243; *SkarJedn* 10; *Phil* G3; *GrabowSet* Kv; *WujNT* 1.0or 13/1; *SkarKaz* 122a.

»ludzki język« = *obmowa, oszczerstwo* (2): *ALcibiádes* [...] Widząc iż mu się ludzie/ dziwuią połtronie. Vciął idąc płu ogon/ [...] Wolę iż tym ogonem odpráwię tę trwogę. Niżby ze mnie poćichu wzory wybieráli/ Włzák wiem ludzkie ięzyki/ ná co się vdáli. *RejZwierz* 6v; *GrabowSet* Q2.

»krew ludzka [o krwi przelanej na skutek ran]« = *humanus sanguis* *Vulg* 9 *Modrz*; *humanus cruor* *Modrz* [szyk 27: 3] (30): *Leop* 2.*Mach* 12/16; Tátárfkáć to rzecz/ [...] mocą/ ogniem/ mieczem/ pułtofzeniem pol/ krwią ludzką/ nábywać sławy [*humano cruore laudem quaerere*]. *ModrzBaz* 107; *WisznTr* 33; Tákeś tobie wálzá kró: M. nie krwią ludzką/ áni trupy pomordowanemi łłał drogę do nieśmiertelności: ále tym/ żeś [...] pilnie łtrzegł wiáry Kátholickicy *OrzJan* 94. Cf *Zwroty peryfr.*

»krew ludzka« = *życie ludzkie; sanguis humanus* *Vulg* (2): miáło łtudnice wieczney rzeki/ dáleś nieśpráwiedliwym krew ludzką. *Leop Sap* 11/7; Bo się y łam bez náśienia męzkiego vrodził: a matki z ktorey ludzlią krew wziłł/ zmázáney żadnym grzechem mieć niechćiał *SkarKaz* 577a.

»krew ludzka« = *namiętności, żądze* (1): niewiém [...] ieśliż łłowá krew ludzką viąc álbo roziać będą mogli. *GosłCast* 7.

»ciało i krew ludzka [= *Chrystusa*]« (1): Chleb z winem mocą przyrodzenia/ vłtáwicznie się przemienia w Ciáło y Krew ludzką *KuczbKat* 165.

»łby ludzkie« = *siedlisko myśli* (2): A ták dziwny łwiát á ząwikłány ząwždy łzumi á huczy około łbow ludzkich/ że łzum ząwždy około vłzu iákoby się pćzoły roily. *RejZwierc* 100v, 100.

»łzy ludzkie« (2): iákie się łrogie pomłty y nád krolmi y nád krolełtwy rozlicznemi o thy nędzne łzy ludzkie/ ktorzy byli w nieśpráwiedliwóści vćilńieni/ dziewály. *RejZwierc* 43, 228.

»mięso ludzkie« [szyk 3 : 2] (5): *Kámbales* [!]/ ci ludzkie mięso iedzą. *BielKron* 8v, 25, 441v, 445, 447.

»myśl ludzka« = *cogitatio humana a. hominis* *Modrz* [szyk 28 : 8] (36): *BierRaj* 16; Niechaj będzie dokonana łłość grzełznikow/ á (ty panie) boże ktory znałz łerczá y myłli ludzkie powyłłzyłz łpráwiedliwego. *WróbŻółt* 7/10; *HistAl* G; *BielKom* F8; *LubPs* hh2; *BielKron* 60, 260v; *SarnUzn* H4v; *RejPos* 28v, 306; *KuczbKat* 115; *WujJud* 44v; *CzechRozm* 179v; Slifkie łą myłli ludzkie: pámięć nietrwála *ModrzBaz* 88, 53; *KochPs* 45; *SkarŻyw* A3, 252 [2 r.], 383, 456, 582; *CzechEp* 199; *KochFr*

91; *KochDz* 105; *KochMarsz* 154; *KochWr* 25; *Paprup* F4v; *ActReg* 94; *WujNT* 99 *marg*, 212, 307, 581 *marg*, Bbbbbbv, Cccccc; *SarnStat* 18.

»nasienie ludzkie« (2): Też to s KrześciánŃkŃiey wiáry [*Machumet*] wzyáł/ iź powiedáł być KryŃtułá s czyŃtey pánnŃy národzonego bez náŃienŃa ludzkiego *BielKron* 165; *LatHar* 667.

»natura (jest) ludzka« = *natura Jiimana JanStat* [szyk 33 : 8] (41): Pátrzayże tu moy brácie tey ludzkiej náturey/ Iáko o niey zewŃzech Ńtron wŃzedy Ńzpetne chmury. *RejWiz* 89v; *RejZwierz* A2v; *OrzQuin* Qv; *RejPos* 91v [2 r.], 95; wŃzyŃtki táiemnice Ńwięte/ moc náturey ludzkiej przechodzá *KuczbKat* 150, 170; *RejZwierc* 21v; *BielSpr* h4v; *WujJud* 70 *marg*, 254v, Mm7; *RejPosRozpr* [c4]; *CzechRozm* 38; *SkarJedn* [A *2]v; *Oczko* 29v; *SkarŻyw* 2 [2 r.], 81, 298; *CzechEp* 7v; náturá ludzka od Páná Bogá w człowieká wlana: chce po człowieku cnoty *Phil* H4; *LatHar* 401; *KoŃakCath* C3; *WujNT* 121; *SarnStat* 240; *SkarKaz* 208b, 245a, 421a, 551b, 608a (10). Cf »przyjáć na się naturę ludzká«, »przyjŃć w naturze ludzkiej«.

»pamięć ludzka« = *memoria hominis JanPrzyw* [szyk 34 : 121 (46): IeŃth thego Ńzwyęza pamyecz lyvczka *LibLeg* 11/158, 6/156v; *RejZwierz* 51; *BielKron* 53v, 78v, 127, 334; *KwiatKsiąŃ* G4v; *Mącz* 115a; *Górndworz* G5; *RejZwierc* A2 [2 r.]; *WujJudConf* 31v; od pámięci luckiey tákie WoŃŃko wtych támpolách dálekich y puŃtych niebywáło/ [...] iáko w ten czás. *BiałKaz* L3; *ModrzBaz* [l6]v; *SkarŻyw* A2; *StryjKron* 747; *NiemObr* 73; Śwé podŃe rymy zdobię/ ábych móŃł przy tobie/ WćŃŃnác Ńie w ludzká pámięć/ coŃ ty ziednáł łobie. *KochFrag* 42; *KoŃakCath* A2; *SarnStat* 4, 11, 249, 1036, 1056, 1185; *KlonFlis* A3. Cf »w pámięci ludzkiej być«, »z pámięci ludzkiej wypáŃć«, »za ludzkiej pámięci«, »nad pámięć ludzká«.

»za ludzkiej pámięci« (2): zá ludzkiej pámięci pátrzay co Herbortow poginęło *OrzRozm* S; *Górndworz* K3v.

»nad pámięć ludzká« (1): Kometá wielká [...] známionowálá fuŃzá wielká/ która zá niey bylá nád pámięć ludzká. *BielKron* 422v.

»przyrodzenie ludzkie« = *natura humana Vulg, Modrz; humanitas Cn* [szyk 32 : 16] (48): *OpecŻyw* 150v; *FalZioł* [*7], +2v; *BielŻyw* 85, 118; *KromRozm I* N2v; *KromRozm II* k2v; *RejWiz* 14, 116v *marg*, Dd; *BibRadz* *6v; *BielKron* 9; *KwiatKsiąŃ* B3v *marg*; *RejPos* 166v, 246v *marg*, 337v; Iáko Pan Bog obaczywŃzy roznoŃć przyrodzenia ludzkiego y rozumem y przykazániem Ńwym ozdobić y przeŃtrzegáć go raczył. *RejZwierc* 4, A3, A5 [2 r.], 12, 93v; Iáko ieŃ Ludzkie przyrodzenie złoŃzone od Bogá z ciála á z Duchá/ tákŃe ie teŃ y my ná dwoie obrácamy/ iedno ná SmýŃł/ drugie ná Pracá *BielSpr* b3v [3 r.]; *WujJud* 45v; *RejPosRozpr* b3; *CzechRozm* 162v; *ModrzBaz* 79, 136, 136v, 142v, 143v (8); *SkarJedn* 56; *SkarŻyw* 384, 459; *ArtKanc* A11v; *Górnrzm* Fv; *Phil* D4; IEŃt to rzecz nápewnieŃyŃa w ludzkim przyrodzeniu IŃ káŃdy to nabárŃiey ma ná Ńwym baczeniu/ Co widŃi być ná Ńwiećie práwie nálepŃzego *KoŃakSzczęŃł* A3; wŃzelkie przyrodzenie Ńwierzát [...] dawa Ńię vŃkromić/ y okrocone ieŃt przyrodzeniem ludzkim *WujNT Iac* 3/7, 8, 546, 607; *PowodPr* 17; *SkarKaz* 39a.

»rozum, rozumek ludzki« [*w tym: wedle rozumu* (3)] = *intellectus hominis PolAnt; ratio humana, ingenium humanum Modrz* [szyk 96 : 20] (115 : 1): MądroŃciá Ńwá AriŃtoteles wŃzitkę miarę rozumu ludŃŃkiego przeuŃŃŃzał *BielŻyw* 90; *RejKupSekl* a3v; *MurzHist* Q4v; *KromRozm II* o; *KromRozm III* Pv; *LubPs* C, R2 *marg*, bbđ, ee *marg*; *KrowObr* 20, 90, 108v; *RejWiz* 127v; *BibRadz* *3v, I 123c *marg*,

Prov 20/27, I 356b marg; *BielKron* 333; *GrzegRóżn* Fv [3 r.]; *KwiatKsiąż* 14; *SarnUzn* B6; *RejAp* AA8v, 128; Płczoły zalię/ profto iakoby rozum ludzki miały/ w thakiey części fwego krola maia/ iako kthorzy na fwiecie pod grozą ludzie. *GórnDworz* Gg; *RejPos* 16, 17v [2 r.], 32, 78, 126v, 271; *BiałKat* 176; *KuczbKat* 1, 80, 90, 110; Proroctwá wfelakie pílmá Bożego niemogą być z ludzkiego rozumu włafnego wykłádane/ ále z dárú Ducha świętego. *WujJudConf* 32v, 39; *CzechRozm* 2v, 84v, 161v, 183v, 251v (12); *KarnNap* E4; *ModrzBaz* 28, 62 [2 r.], 130; *SkarJedn* 313; *Oczko* 2, 2v; *KochPs* 108; *SkarŻyw* 28, 213, 600; *StryjKron* 288; *CzechEp* 136; *NiemObr* 97, 100; Rozum ludzki to pokázuie/ iż człowieczy żywot/ nie może fię infzą rzeczą zápłacić iedno żywotem. *GórnRozm* E3, E3v; *ActReg* 42; *KochPij* C2v, C3; *LatHar* 34, 381; *KołaKszczęśl* C4, C4v; *WujNT* 791; *JanNKar* B3; *SkarKaz* 160a, 242a, 277a [2 r.], 313a, 486b; *SkarKazSej* 657a, 689a, 691b; *SzarzRyt* C4. Cf »rozum ludzki pojąć nie może«, »rozum ludzki przechodzić«, »nad rozum ludzki«.

»nad rozum ludzki« [szyk 7 : 3] (10): Czwarte począczye bylo nath rozum ludzky y nath domnyemanye anyelkyye *PatKaz II* 72v; *Mącz* 276d; za onych dawnych [...] ofobnych ludzi [...] fwiát tak fie był wyniośł rozumy nád ludzki rozum byłtremi/ iż theż wylfzey być nie mogło *GórnDworz* 12; *RejPos* 32, 41; *RejZwierc* 70v; *BudBib Eccli* 3/24[25]; *SkarŻyw* 126, 173, 384.

»serce ludzkie« = *dusza*; *siedlisko uczuć*; *uczucie*; *cor populi PolAnt*; *ammus hominis Modrz* [szyk 124 : 5] (129): *WróbŻołt* 7/10, 10/5; *RejPs* 48, 152; kacerze ftatecznym á fwyętbliwym żywotem w fercá ludzkyye fye wkradáli *KromRozm I* C4v, M4v; *KromRozm III* F3v, G2v; *LubPs* B6 marg, E3 marg, G4 marg, I, Z4, bb5v; *GroicPorz* z4v; Przes wiarę bywaią otzyścione fercá ludzkie *KrowObr* 58v, 53, 59, 113v, 166, 229v (16); *BibRadz I* 183d marg, 34Ią margr, 4.Esdr 3/22; *OrzRozm* Q3; *SarnUzn* H4v [2 r.]; Człowiek ktori nie wie fercá ludzkiego/ trudno ma poładzić. *RejPos* 172v marg, 29, 68v, 118v, 140, 314 (12); *BiałKat* e3v, 8v, 158v, 216, 293v (7); fámey thylko mocy Boskiey należy/ myśli y fercá ludzkie przeniknąć *KuczbKat* 115; *WujJud* 9v, 95, 105; *RejPos* b4 [2 r.]; *RejPosWstaw* [41³]v, [41⁴]v; Páná Bogá Oyca włzego miłoişierdzia prolfę/ áby [...] wlfztyki fałfze rázem y zkşıąg y z ferc ludzkich wykorzenił *BudNT przedm* d3v; *CzechRozm* 61 v, 193v, 227v; czym więcey Krol one wády z Rzeczypolitey wypędzi/ tym więcey będziemy o niem rozumieć/ że on nietylko ciála ludzkie á rzeczy zwierzchne/ ále też [...] fercá ludzkie rządzi y íprawuie *ModrzBaz* 19v, 7, 19v [2 r.], 27v, 53, 86v, 136v; *SkarŻyw* 75, 202, 310, 517, 595 (13); *StryjKron* A, 86; *CzechEp* 193, 199; *NiemObr* 89, 150; *ReszPrz* 72; *ReszHoz* 136; *ReszList* 153, 155; *KochPieś* 40; *ArtKanc* A13v; *GrabowSet* K [2 r.]; O ogniu mile fercá ludzkie zágrzewáiący/ rácz mi dáć czáłtkę oney láłki/ ktoráş hoynie w dzień Swięteczny wyláł *LatHar* 34, 36, 269, 323, 580; *RybGęśli* C2v; *WujNT* 99 marg, 212, 307, 835, Bbbbbbv; *WysKaz*)(2v, 7; *SarnStat* 18; *SiebRozmyśl* I; *SkarKaz*)(3v, 207a, 207b, 347a, 456b, 519b, 636a; *SkarKazSej* 658b, 660b, 662b; *KlonWor ded* **2v.

»nad ludzkie (-ą) siły, siłę« [szyk 1 : 1] (1 : 1): *SkarŻyw* 580; Ale ná on dzień weźmie ciáło [...] mocne nád wlfztyki ludzkie siły *SkarKaz* 205a.

»sumienie ludzkie« [szyk 15 : 6] (21): *SeklWyzn* c2, c3, c3v; íą phalfzywy palterze albo kałnodzieie/ ktorzy obczáią luczkie łámnienia wftawamy luczkimy albo ízatańskimy *SeklKat* 13, F2, M2v, P3; *RejKupSekl* a5; *Diar* 29, 86, 88; *KrowObr* 53v; *BielKron* 196v; *RejPos* 313, 338v; *BiałKat* 133v;

WujJudConf 38v; *CzechRozm* 94v; Ípowieđ ieŝt ŝiðło y piekło ŝumnienia ludzkiego. *ReszPrz* 40; *LatHar* 254, 593.

»umysł ludzki« = *animus hominum a. humanus* *Mącz* [szyk 11 : 4] (15): *BielKron* 200v; roŝkoŝy zaprawde vmysły ludzkie/ y ciała zemglewaią y zniczczemniwaią/ á wŝtawiczna praca/ potwierdza y zmocniwa. *KwiatKsiąż* M3, G4; *Pervasit* opinio per animos hominum, Wŝobiło ŝie to mniemanie w vmysły ludzkie. *Mącz* 473b, 252b, 289o, 387b, 478d; *KuczbKat* 365, 380; *WujJud* 42; *StryjKron* 175; *CzechEp* 256; *KochWr* 29; *KochPij* C3.

»usta ludzkie« = *mówienie, mowa ludzka; ora hominum* *Modrz* [w tym: w uŝciech (8)] [szyk 10 : 3] (13): *RejJóz* Q4; Długo tu w wŝcyech ludzkich tá ŝławá trwać będye *LubPs* ee6v, E3, ee6v [2 r.]; *RejPos* 298; *HistLan* A3; *ModrzBaz* [16]; *KochPs* 173; A coŝ z á dziw gdy ŝię ludzkim kłamlwym wŝtom vwieŝć damy *SkarŻyw* 213; *KochPam* 88; *ArtKanc* Q5v; *RybGęŝli* D3v.

»wnętrzności ludzkie« = *psychika ludzka* (2): *Mącz* 46c; Lecz my ktorzy wnętrzoŝci ludzkich widzieć nie moŝemy/ nie mamy zwierzchnych wczynkow ludzkich zwąć pokrytoŝcią *WujNT* 99.

»(wolna) wola ludzka« [w tym: *wedle woli* (2), *za wolą* (2), *z wolej* (1)] = *voluntas humana* *Vulgi JanStat*; *voluntas hominis* *PolAnt* [szyk 24 : 9] (33): *HistAl* K3v; *KromRozm II* k2; *Diar* 89; piłmo Prorockie/ nie z wolej ludzkiej/ ieŝt nam podáne/ ale od Duchá ŝwiętego *KrowObr* 151 [*Vulg 2.Petr* 1/21; *przekład tego samego tekstu BibRadz, WujNT*]; *BibRadz 2.Petr* 1/21; *BielKron* 171v, 424v; *Mącz* 323d; *WujJud* 32v; *WujJudConf* 66; *SkarJedn* 316; iáko trudno [...] w morzu nieprzeyrzanym/ ryb doŝtawác: ták rzecz ieŝt nie łácna/ wolą ludzką/ byŝtrą/ táiemną/ á chytrą/ wwieŝć. *SkarŻyw* 312; *CzechEp* 112; *NiemObr* 70; *LatHar* 34; *WujNT przedm* 19, s. 121, 237, 547, 556, *2.Petr* 1/21; *SarnStat* 4, 1085; Wŝpráwiedliwienie grzeŝzne⁸⁰ z łáŝki Boŝey ieŝt/ ma wolnoŝć wolej ludzkiej *SkarKaz* Oooo2vb, 347a [2 r.], 489a, 518a, Ooooo; *SkarKazSej* 707a [4 r.].

Szeregi: »(tak, nie tyło) ludzki i (jako, ale i) anjelski« [szyk 3 : 2] (5): *PatKaz III* 147v; *KromRozm III* B3; Niemogą tego wymowić y wyŝłowić Angelfkie y ludzkie ięzyki *WujJudConf* 243; *SkarKaz* 276b; GDybych mowił ięzykami ludzkimi y ánielfkimi/ [*hominum ... et angelorum*]/ á miłóŝci bych nie miał; ŝtálem ŝię iáko miedź brząkáiaća ábo cymbał brzmiaćy. *WujNT 1.Cor* 13/1 [*przekład tego samego tekstu PatKaz III*].

»boski (a. boŝy) i (a. czy) ludzki; boski z ludzkim« [szyk 9 : 3] (11; 1): *KrowObr* C2; Dijs hominibusque approbantibus, Z á boską y z á ludzką wolą *Mącz* 323d; *SkarJedn* [A*2]v, 315; O dwu rozdzielných náturách w Chryŝtufie Boŝkiej y ludzkiej/ w iedney perfonie Syná Boŝego [...] z Oycem y z Duchem S. złączonych *SkarŻyw* 320, 318, 337; *CzechEp* 77, 321; *WujNT* 87 marg; *SkarKaz* 242b, 515b.

»ludzki i cielesny« (1): ieŝt náuká Dijabelŝka/ z rozumu y mądroŝci ludzkiej y cielesney od Antykryŝtá wprzędzioná y zmyŝloná. *KrowObr* A2v.

»ludzki albo człowieczy« (1): iáko y człowieczeńŝtwo ieŝt ludzkie áho człowiecze/ á człowiek nie ieŝt człowieczeńŝtwá iákiego Synem. *GrzegRóżn* L.

»ludzki abo przyrodzony« (1): ŝwięci kiedy grzechy odpuŝzczáia/ [...] tedy nie czynią tego iáką ludzką/ włáfną/ ábo przyrodzoną mocą ŝwą; ále mocą nád przyrodzoną *WujNT* 408.

»ludzki i świecki« (1): łamego Chryſtuła y łławy iego [...] łkołztowawłzy/ [...] ludzkiey y łwieckiey grubołci prołney cłci łkułci niemogłł. *SkarłŻyw* 581.

»ludzki i ziemski« (1): Nłuczyciele wie odłłołżepiełncy vđali łię zł młdrołcił ludzkł y ziemłkł *BibRadz* I 138a marg.

W *przen* (71) : łłenech vřrzawłzy łozefa [...] mowłł [...] nyewyedłżłłam by łozef był łyn bołzy/ ani łłby moc ludzka mogłł porodłżłt takł cudnołctz *Histłłż* B4; *KromRozm* I F3v; Błłkup Krakowłki ludzkł młdrołcił wynecowłł płłmo łwłęte *KrowObr* C4, C4; głłpłłtwo ludzkie[...] prłęnie nłđ drugimi gory [stultitia humana ... affectet eminentiam]. *ModrzBaz* 56; Twemi łł/ Płłnie/ bęđłc vpewłniony Ohietnicłmi/ łłni złłlepioneł Ludzkieł chytrócił/ łłni grołby [ł] łrogieł Błł łie nie bęđę *SzarzRyt* B [*idem*] B.

Zwoty: »w ludzkiej krwi kochać się, sobie rozkoszować« (1 : 1): *LubPs* C3; Giełzł [...] powołłwłzy k łobie [...] przedniełřzych obywołelow/ vpominal łe łby Płłnł Bogł w kłłdeł rzeczł przed oczłmł mieli/ w ludzkiej krwi łie nie kochłłi *BielKron* 299v.

»nasycić się, syty krwi ludzkiej« (1 : 1): o wielkim okruciełłtwie Perłow ktorzy łie nie mogli nłłřycił krwł ludzkiej *BibRadz* I 451a marg; *BielKron* 207v.

»krwił ludzkł pastwiłcy łię« (1): łleć zł nic v Kłtholikow Rzymłkich tłk łłm Chriłtus Pan/ łłko y to co co [ł] cłzynił rołkazał: wolł nł tych łwoich krwił łię ludzkł płłtwiłcyłch płłterzłch przełtłwłć *CzechEp* 43.

»krwie ludzkiej prłęncy, prłęncł« [szyk zmienny] (3 : 2): *MiechGłłb* 36; *GliczKsiłż* D4; prłęncłłł krwie ludzkiej do łmiercił/ nłpiłře łie łey y po łmiercił. *BielKron* 113; *CzechRozm* 101; ł Bołę day to łby łię włđy kiedyłkolwiek teł krwie ludzkiej prłęncł pijawki vznłć mogłł/ y mordow łwyl [...] poprzełtłć *CzechEp* 46.

»krew ludzkł łsać« (1): Ktorzi tedy tłkie podatki trawił/ [...] o tych mam rozumieć/ łe tłk cłzynł łłkoby krew ludzkł łłłł [ii ianquam populi sanguinem sugere] *ModrzBaz* 125v.

»ciłęncł ludzkie oczy ku łobie (ł. za łobł)« (2):w podziwłeniu był v włřytłich/ y ciłęncł thłk ludzkie oczy ku łobie/ łłko ciłęncł Młęnes kłłmieł łelłzo. *GłrnDworz* 17; *Zawłeft* 47.

»ludzkie oczy na łię obrocić« (1): kłłđy kto miłłue/ łtłra łie o to/ łby łęć łwł/ y łerdecłnł miłłóć/ cło nłłbłrłzey miłłey łweł pokazał [...] łłm przez łię tho łprłwuiłć/ ludzkie oczy nł łię obrocił *GłrnDworz* Dđ2.

»(zł)mieszać rozum(y) ludzki(emi); zamieszanł rozumow ludzkich« [szyk zmienny] (2 : 1): *RejWiz* 82; Płłtrzayłe tu dziwney łprłwy Płłnł tego/ ł dziwnego złłmiesłzłnł rozumow ludzkich od łiego *RejPos* 47; tłk teł cłłowiekł cłtery łłffekty naprzłdniełřłe vnołřł/ kłóre [...] Polacy wedłłg Ciceronł zowł zamętkł/ dla tego łe młcł y mielłzłłł rozum ludzki *KłonFlis* A4v.

»(z-, u)miękcłř serca ludzkie« [szyk zmienny] (4): ł thłk płłnie Łupł nie odeimuy w.m. muzyki dworzłninowi/ ktora nie telko łercł ludzkie miękcłř/ łle ł łwirłłtł dzikł/ cłzyni rochmłłłne *GłrnDworz* H2v, G; *RejZwierc* 44; Y [Pan] zmiękcłřł ludzkił łercł/ łe łch łitowłłi Y ci łłmi/ v kłłrych w niewoli mielłłkłłi. *KochPs* 162.

»serca ludzkie otwarzłć, otworzone« (2): Bog łłm tylko ten łełł/ ktory łerca ludzkie otwarza/ y on teł łłm łłowa łwego zdrowe wyrozumłenie dawa. *CzechRozm* 2v; *GrochKłł* 26.

»na sercach (a. w sercach) ludzkich (na)pisać, (na)pisany« (3 : 2): w fercach ludzkich bog zakon fwoy nowy nápić przez Hyeremiaffá proroká obycał/ y nápił pálcem fwoim/ to yeft nádchnyem duchá fwyętego *KromRozm II* g4; *BielKron* 13v; *WujJudConf* 74; *CzechRozm* 86v, 94, 110v, 111; fprawiedliwość y niefpawiedliwość/ nie w mnińmáníu ludzi/ ále w przyrodzeniu rzeczy należą/ iáko ie Bog w fercách ludzkich nápił [inscriptaque divinitus in cordibus hominum]. *ModrzBaz* 2; *CzechEp* 124; *SkarKaz* 381b.

»z serc ludzkich wymazać, wymazany« [szyk zmienny] (2): zá zákáženim przyrodzenia ludzkyego przez grzech/ zácmyony y wymázány yákmyarz były z ferc ludzkich ty przykazánya *KromRozm II* k2v; *CzechRozm* 222v.

Wyrażenia: bibl. »krew ludzka« (2): Bo gdyżeś thy złupił wiele narodow/ przetoż też y ciebie łupić będą ini wżythcy narodowie/ dla oney krwie ludzkiej [propter sangumem hominum]/ á dla gwałtu źemie y miáth/ y onych wżytkich co mieřkáli w nich. *BibRadz Hab* 2/8; Y mowi P. Bog tám zaráz o krew ludzką/ iż y beřtye káráć będzie nie tylo człowieká. *SkarKaz* 315a.

»krew ludzka« = męczeństwo (1): Nie ia bronię/ ále ten/ co nam wżytkim fřogi/ Cálchás/ który krwią ludzką nářze błaga bogi. *GórńTroas* 51.

»ludzkie łzy« (1): W domięch śiedzi wřeteczność: a zás vlicámi Lichwá chodźi/ ludzkimi vmoczona łzami. *KochPs* 81.

»ludzkie oczy« = spojrzenie [szyk 3 : 1] (4): Oczu ludzkich pánny chronić fię máią. *SkarŻyw* 341 marg. Cf »ciągnąć ludzkie oczy ku sobie«, »ludzkie oczy na się obroćić«.

»ludzkim przyrodzeniem odziany« (1): [Krystus] Iáko człowiek się vkazał/ mocniejszyego świat nie miał/ Boiować z Diabłem zgotowany/ ludzkim przyrodzeniem odziany. *ArtKanc* A12v.

»rozum, rozumek ludzki« [szyk 6 : 2] (7 : 1): Rozum ludzki potym řprawił/ Iż Lodzią ná tho náprawił/ Iż co ná wodach pływaia/ Běpieožni ná niey bywaią. *RejZwierc* Av; *CzechRozm* 185; *SkarŻyw* A3; Szalony ludzki rozum/ áni oni znáia/ Iáko młodość/ y żywot přędko vřływaią *KochFrag* 15; więcey wierz nieomylnemu řłowu Bożemu/ niżli řwierźbiácemu á pierzchliwemu rozumkowi ludzkiemu. *LatHar* 381. Cf »rozumem ludzkim pisany«, »z rozumu ludzkiego uprzedziony«.

»rozumem ludzkim pisany« (1): Piřmo S. [...] nie rozumem ludzkim ieř piřáne/ ále z náchnienia Duchá S. *WujNT* 811.

»z rozumu ludzkiego uprzedziony« [szyk 1 : 1] (2): *KrowObr* 199; to twoie řubtylne kráfomowřtwo/ nie z řłowá Bożego/ ále z rozumu ludzkiego vřprzedzione *CzechRozm* 58v.

»serca ludzkie« = animae hominum *Modrz* [szyk 34 : 2] (36): nářyeny ono náuki á řłowá [...] řwyętego vřřymá przyyęte/ [...] řye w fercach ludzkich przyymował/ ożywyał/ rořło/ y owoc dawáło *KromRozm II* c; *ModrzBaz* 65; *KochPs* 91; *SkarŻyw* A2; [Syn Boży] dom ferc ludzkich/ iáko řwoy włařny/ on řam zbudował. *CzechEp* 242, 198; *ArtKanc* E7; Ządłá [...] řwoie nieřmierzliwe bez řadnego miłofierdzia [pochlebca] w fercá ludzkie wpuřczá/ řzkodząc im y w niebęřpieczeńtwo przywodząc. *Phil* G4; *WujNT* 140; *SkarKaz* 83a. Cf »(z)miękczyć serca ludzkie«, »serca ludzkie otwarzać«, »na sercach ludzkich (na)pisać«, »z serc ludzkich wymazać«, »Jeruzalem serc ludzkich«, »kamienne serca ludzkie«, »zatwardziałe serca ludzkie«.

»Jeruzalem, Syjon Serc ludzkich« (1 : 1): Proźbá áby raczył vgrunthowác Pan łam kościoł swoy w wiernym Ieruzalem ferc ludzkich. *LubPs* N4 marg; Pan Bog záflubił á poprzyřiął to Dawidowi/ iž miał w łáfcie chowác to kroleřtvo iego/ á záwždy być pilnym podpomágáczem kościołowi řwemu řwięthemu/ w Syone [.] wiernego fercá ludzkyego. *LubPs* dd2.

»kamienne (a. uporne) serca ludzkie« [szyk zmienny] (3): Vkařzcie piřmo řwięte/ gdzie Pan Bog fercá ludzkie kámienne obiecał ku nabożeńřthwu pobudzić *KrowObr* 94; *RejAp* [14.]v; *RejPos* 320.

»zatwardziále (a. twarde) serca ludzkie; zatwardzić serca ludzkie« (2 : 1):řłowá iego [*Panskie*] Duch řwięty zwác raczy młotem ogniřtym tłukącym á przerażáiącym opoki/ to ieř kámienne á zátwardziále sercá ludzkie/ á tłucze imi řrodze řprzeciwniki řwoie. *RejAp* [14.]v; *RejPos* 32v; To niechay będzie Pánu Bogu poruczoño/ ten vmie y vmiękczyć y zátwardzić fercá ludzkie. *RejZwierc* 44.

W uřyciach m na oznaczenie człowieka albo ludzi (205): dzień iářny czyni vmyřł człowieczy weřoły/ á zářię ciemny dzień/ řmutny czyni řmyřł ludzki y zácmiiony *HistAl* K3v; thákiego [widzenia] mřłóř ludzka nie może znieřć/ áni teř onego gdy řie okázuie w rozniewániu řwoim *BibRadz* I 138c marg; Mořeli [...] oko čieleřne rozumu ludzkie⁸⁰/ kroleřtvo to duchowne vpátrzyć? Abo/ mořeli ie rozřádek dowčipu ludzkiego ogárnąć? *CzechRozm* 185; *SkarJedn* 270; [*Dawid*] oto prořić miał/ žeby řyn Boży wieczny iákoby obłokiem człowieczeńřtwá řwego vczynił ludzkiey krewkořci Bořtvo widziáne z niebá zřtápiwřzy *CzechEp* 162; O błogóřławiona Mářya/ [...] korař ořobliwym řwym onym zezwoleniem/ ráunku dodałá řwiátu zářubionemu. A iákoř čię krewkořć ludzka wyřławi *LatHar* 480.

W przeciwstawieniach: »Pański (2), boski ... ludzki« (3): wřřákorfz iednák lepiey že wpádnę w rękę Páńřką (bo okwite řá miłofierdzia iego) niřli w ręce ludzkie [*in manus Domini ... , in manus hominum*]. *Leop* 2.Reg 24/14; *BibRadz Eccli* 2/20; *SkarKazSej* 699a.

Frazy: »myřł ludzka nie ogárnęła« (1): ktorých [radořci] oko nie widziáło/ vcho nie řłycháło/ á myřł ludzka ich nie ogárnęłá *LatHar* 681.

»oko (a. oczy) ludzkie (nigdy) nie wid(zi)áło (-y); okiem ludzkim nie oglądany« (3 : 1): Dydo/ Penelope/ piękna Exioná. Tář práwie ná tablicach iáko řywe řtały/ Ze oczy ludzkie tego nigdy nie widały. *RejWiz* 25; *RejPos* 67; *ReszPrz* 69; řyn Boży [...] wzywa nas do Ráiu [...] gdzie ony weřołe polá/ gory/ rzeki/ łąki/ y inne okiem ludzkim nieogládáne [...] rořkořzy. *Skarřyw* 125.

Zwroty: »od oblicznoáci ludzkiej wziąć; wzięt(y), oddalony zakryt (jest)« (2; 2 : 1 : 1): Tego to Enochá Pan Bog raczył wzyąć od oblicznořci ludzkiey/ á pořtáwić go w Ráiu zá iednego řtrožá w čiele zupełnym *BielKron* 3v; Iáko řay ieř mieyřce zářryte od oblicznořci ludzkiey/ tář teř y Piekło *BielKron* 466v, [842]v, 466v, 467; *ModrzBaz* 58.

»od oczu ludzkich kryć się, odchyłáć, wzięty jest, daleki, wzięcie« [szyk zmienny] (1 : 1 : 2 : 1 : 2): *CzechRozm* 192v; przyrođenje tář nářze čiąło řpráwiło/ iž nie ktore čięřci čięiáło mieć zářryte/ á od oczu ludzkich dálekie [*ab oculis hominum remotas*] *ModrzBaz* 51; [řw. Teodora] z miłóřci ku Pánu řwemu/ czyřtořć páńieńřką řwoię iemu oddálá/ á řwiátem á rořkořzámi gardząc/ od ludzkich řię oczu/ zwłářczá męřczyřny kryłá. *Skarřyw* 340; *CzechEp* 309, 310, 311; *ReszPrz* 140.

»przed oczy ludzkie ukazać (a. ukazowác), przynosić, puřcić, wywabić, wystawiony« = *quo oculis hominum obiciuni* *Modrz* [szyk zmienny] (2 : 1 : 1 : 1 : 1): dobrze zářčzone bárwy/ máię w řobie

gracją/ y przynoszą przed oczy ludzkie/ coś żywego/ á wesołego. *GórńDworz* L7v; *HistLan* ktv; *ModrzBaz* 53; o Krołu Polłki/ [...] Y nas o twym przyjeździe głofy dochodziły/ Y z tych łafow ná oczy ludzkie wywabily: Abychmy też twoię twarz wdzięczną ogładaly *KochDryas* A2; *SkarŻyw* 100; *KołakSzczęśł* [D]v.

»z oczu ludzkich zniknąć, odjąć, pojąć, skryć się, zagnać« [szyk zmienny] (2 : 1 :1: 1: 1): *KochPs* 158; Co bacząc Kálifthenes/ zniknął z oczu ludzkich/ tak iż go potym nikt nie widział/ áni o nim łwłzał. *KochWz* 138; *ReszPrz* 86, 96; Tą [cnotą] Moyzełz cudopręty/ tą Tárefa Plemię Słyną choć z oczu ludzkich dawno połzli w ziemię. *RybGęśli* D4; *GosłCast* 52.

»ludzkiej ręki uść« (1): człowiek [...] ludzkiej ręki vść może/ ále bozkiey nigdy vść/ y przed nią fię łkryć nie może. *SkarKazSej* 699a.

Wyrażenia: »ciało ludzkie« (1): ále ma być pilne rozbieranie rzeczy ważnych/ zaniechawłzy igier/ ábowiem nie iefłh żadne podobieńłtwo Wárcabow s ciály ludzkimi. *Phil* L3.

»duch ludzki« (1): Niełzczęłny/ kto fię/ ná ludzkim/ buduie Duchu: bo rychley niż z lodem łzwánkuie. W žal/ Pan/ przywołdzi/ gdy kto/ łmiertelnemu Vfa/ nie iemu. *GrabowSet* 14.

»dusza ludzka« = *anima hominis* *Vulg* (13): *Leop Eccli* 21/3; *RejAp* 151; Y dla tegołz ná bálwany pogáńłkie Przyidzie karánie/ iłz w łtworzeniu Bożym łą wykłztałowane ku obrzydłóści/ y ku obrażeniu dułz ludzłkich *BudBib Sap* 14/11; *SkarŻyw* 132, 212, 278, 392; *LatHar* 32, 337, 378, 395; *WujNT Apoc* 18/13; DZiękuię tobie o namiłósierniełzy dułz ludzłkich poćiełzyćielu/ [...] żeł mię przez łáłkę łwá nałwięłłzą ołwięłłł *SiebRozmyłł* E3v.

»głowa ludzka« (2): dla iedney Sárnay albo Lániey [*Mieczysław Stary*] zámordował dziełięć głow ludzłkich. *BielKron* 355v; *CzechRozm* 45v.

»myłł ludzka« [szyk 12 : 5] (17): myłł ludzłka ciełefłnymi rzeczami ołlepiona, o nieużyteczne rzeczy prołi *BielŻyw* 54, 170; *MurzHist* T2v; *BielKom* C7v; *RejWiz* 19v, 128v; *RejFig* Ccv; *BibRadz* II 57a marg; *BielKron* 24; *RejPos* 129v; *BielSat* H2; łie zálwłze ten Pan łprzećiwi wyniołłym myłłam ludzkim/ á połromacác zálwłze obiecuie niepotrzebne wymyłły á rozumki łwiátá tego. *RejZwierc* 255; *KochTr* 15; *ReszPrz* 55; *ReszList* 156; *LatHar* 596, 681.

»natura ludzka« (1): Miálłto ktore zową Confluentia/ [...] ná wesołym miełłcu zálíádłło nád rzekámi/ gory ma wesołe/ zamki/ winnice/ wylpy rołkołłzne/ vrodzáy zboża dobry/ ma włzythko częgo naturá ludzka potrzebuie *BielKron* 285.

»przed oblicznością ludzką« = *in conspectu hominum* *Vulg* (2): *Leop Apoc* 13/13; Y Czyniła oná bełłtia znáki wielkie/ tak iż kazálá ogniowi łłępowác z niebá ná ziemię przed oblicznością ludzką. *RejAp* 112.

»oczy ludzkie« = *oculi hominis* *Modrz* [szyk 45 : 4] (49): *LubPs* O4v, aa6v marg; *RejWiz* 25; *Mqcz* 319a; gdzie czo komu nie przyłłthoi/ niechay będzie chocia náder dobrze/ iednáł ludzkim oczom w łmák to nie poydzie. *GórńDworz* E5, E8v, 15v; *RejPos* 67; *ModrzBaz* 51; *SkarŻyw* 36, 118, 125, 292; *CzechEp* 233; *ReszPrz* 69, 80, 81; pożythek zwyłłł oczy ludzkie łłepić. *Phil* H4; *LatHar* 45v, 214; mułłiálá być inłza w Chriłłtułłie náurá/ opocz tey człowieczey/ ktorą widziály oczy ludzkie: to iefł Bozka *WujNT* 314; *CiekPotr* 18. Cf »od oczu ludzkich kryć się«, »przed oczy ludzkie ukazać«, »z oczu ludzkich zniknąć«, »przed oczyma ludzkimi«, »w oczach ludzkich«.

»przed oczyma ludzki(e)mi« = *ante hominum oculos Modrz* (3): *BibRadz* *2; álem ia tylko o onych rzeczách był vmyślił rozmówić/ które się naywięcey przed oczymá ludzkiemi wiercą. *ModrzBaz* 69; ludzie z łáiki Bożey mogą być świętymi y niepokałánemi/ nie tylko/ przed oczymá ludzkimi/ [...] ále prawdziwie y przed Pánem Bogiem. *WujNT* 669.

»w oczoch (*a. oczach*) ludzkich« = *w opinii ludzi* [szyk 4 : 1] (5): A było to dziwno w oczoch ludzkich *RejPs* 174; *RejWiz* 36; *HistLan* B2; W iákiey czći y w iákim poczćie táiemnie policzeni bywáią/ ktorzy się w oczách ludzkich wzgárdzonymi być nie íromáią. *SkarŻyw* 212; *WujNT* 790.

»plecy, ramiona ludzkie« (1 : 1): Bo wiązą brzemióńá ciężkie y trudne ku nośzeniu/ y kładą ná plecy ludzkie [*jmonunt in humeros hominim*] *WujNT Matth* 23/4, s. 69.

»(wszy(s)tko) ludzkie przyrodzenie« [szyk 9 : 3] (12): *BielKom* C6, C7; *SeklPieś* 31; Pan Bog [...] poślá ná nie bicz írogi/ iż káźde przyrodzenie ludzkie zádrży ślyśząc o ich pladze okrutney/ która ná nie w ten czás przyśłá *BielKron* 146, 244, 290; Dziwne ludzkie przyrodzenie/ Widząc groby y kámienie/ Co vmárle przykrywáią/ A przedię świátá łápáią. *RejZwierc* 238v; *WujJud* 133v; z boiáźnią żywot táki/ który wśzytko przyrodzenie ludzkie przechodzi/ wypisuię: áhy tego zá básni iákíe/ od prawdy dálekie/ nie poczytano. *SkarŻyw* 28, 29, 383; *CzechEp* 133.

»ręce ludzkie« [*w iym: w ręce = in manus Vulg, PolAnt* (5); *do rąk (a. ręku)* (2)] = *manus homini Vulg, PolAnt, Modrz; manus humana Vulg* [szyk 29 : 12] (41): *RejPs* 202; *HistAl* 8; *LubPs* dd4; *KrowObr* 89v, 110, 115v, 116v, 148v; *Leop* 2.Reg 24/14, *Act* 17/25; *BibRadz* 2.Par 32/19, *Ps* 115/4, *Eccli* 2/20, *Matth* 17/22; *SarnUzn* A3; *RejPos* 175v, 194v; *WujJud* 54v; *WujJudConf* 54v; *BudBib* Bar 5/50; *CzechRozm* 6v; S íynow Pryámufowych żaden ták nie śłynął/ Y íam Hektor bo iednák od ludzkich rąk zginął. *PaprpAn* A4; *ModrzBaz* 138; *KochPs* 174, 198; y dzwony íamy bez żadney ręki/ ludzkiey dzwoniły. *SkarŻyw* 546, 490; *CzechEp* 189; *WerGość* 205; *GórnTroas* 30; *LatHar* +5v; Syn człowieczy ma być wydan w ręce ludzkie [*in manus hominum*] *WujNT Matth* 17/22[21], *Mar* 9/31, *Luc* 9/44, s. 396, *Act* 17/25; *PowodPr* 7; *SkarKaz* 241b, 242a, 347a. Cf »ludzkiej ręki uść«.

»serce ludzkie« = *cor hominis Vulg; animus hominis Modrz* [szyk 28 : 3] (31): *WróbŻółt* 103/15 [2 r.]; *MurzNT* 93v, 199; *LubPs* R6v marg, Y3 marg; myśli fercá ludzkiego przewrotne íą od młodości íego [*cogitatio humani cordis*] *BibRadz* Gen 8/20[21], *Iudith* 8/10; *HistRzym* 122; *RejPos* 69; *BiałKat* 1 58v; Tákcí dziś ludzkie fercá ten świéty głód złotá/ Pędzi ktemu iż ínadź tám w cieśni mieśzka cnotá. *HistLan* E4; *WujJud* 218; *CzechRozm* 88, 193v; fercá ludzkie do miłości á íprzyiáźney chęci przywodzić y vczyć/ od waśni y złey woli odwodzić/ áza to nie nawięcey ludzkości íednego ku drugiemu przístoi? *ModrzBaz* 67, 9v, 19v, 53, 118, 132; *SkarŻyw* 312, 516; Skoro się rozniosłá wieść o zábiciu Władisławowym w Polfcze/ wielką záłość y ímutek fercá ludzkie/ [...] záfráłowálá *StryjKron* 607; *CzechEp* 113; *KochFr* 75; *ArtKanc* A 10; *GrochKal* 18; *LatHar* 586, 599; *SkarKaz* 4a.

»umysł ludzki« [szyk 10 : 5] (15): *MurzHist* V; Wyelkie wzgárdzenye y podłe wáżenie náuk zyęło dzis vmyfły ludzkie *GliczKsiąż* M5v; *LubPs* Y3 marg; *KwiatKsiąż* II3v; *Mącz* 399c; *GórnDworz* Mm6v; *KuczbKat* 1; *RejPosWstaw* [21²]; Ná to się wśzyfcy philozophowie ítárzy zgadzáli/ że Muzyká ma moc nád vmyfły ludzkiémi *KochWr* 38; *ZawJeft* 23; Stháďzec więc przychodzi rozerwánie ludzkich vmyfłow/ gdy pożytek z vcćiwofciá walkę wiedzy *Phil* H4, D, P2v, 14; *GrabowSet* C4.

»uszy ludzkie« [w tym: do uszu (3), w uszy (1)] = *ares populi Modrz* [szyk 6 : 3] (9) : ku pośluchaniu iego [*Demostenesa*] mowy ludzkie wŷy prawie przyciągał. *BielŻyw* 59; *RejPos* 97v; *ModrzBaz* 129v; *KochPs* 98, 109; *CzechEp* 219; *ReszHoz* 140; łławá [*Jana Tarnowskiego*]/ [...] będzie w wŷach ludzkich brzmiałá/ Póki cnotá v dobrych mieyfce będzie miałá. *KochTarn* 75; *LatHar* 45v; *SkarKaz* 686b; *SapEpit* B.

b. *Od człowieka pochodzący* (687) : dzieci ktore oni fynowie Boży z onymi niewiáfłtami ludzkimi z pokolenia Kaimowego/ rodzili: iefzcze dáleko były gorŷze *SkarŻyw* 269; *DWoy* ieft rodzaj Pána náłzego Iezufá Chryftufá. Ieden z mátki ludzki y v ŷwiátá podły y wzgárdzony. *SkarKaz* 483a; Bog ŷtał fię człowiekiem/ iáko ieden brát ludzki *SkarKaz* 487b.

W porównaniach (3): A ták ten ludzki naród prawie iáko pęcherz/ Lekkim wiatrem nádęty/ á pálcem weń vderz/ Alić iuż w nim nic nie máłz *RejWiz* 87v, 172; Iáko wodá ŷiáknie w ziemię/ Táki niŷczzeie ludzkie plemię. *KochPs* 137.

Wyrażenia: bibl. »corki, dziewczki, cory ludzkie« = *filiae homini PolAnt* (2 : 2 : 1): gdy fie fynowie boży z ięli z corkámi ludzkimi/ národziły im potomŷtwa *BibRadz Gen* 6/4, *Gen* 6/2; *BielKron* 4; *RejPos* 42v; fynowie przeŷrzáni poymowáli dziewczki ludzkie/ iŷ były czudne/ wedle woley fwoiey. *RejZwierc* 260v.

»ludzkie dzieci« = *ludzie* (1): Sam Pan Bog z niebá tu pátrzy/ ná wŷyŷłtki ludzkie dzieći *ArtKanc* Q5.

»(wszy(s)tek *a.* wszyciek, *a.* wszen) naród ludzki« = (wszyscy) *ludzie; mundus PolAnt; hominis genus, gens humana Modrz; humanum genus JanStat* [szyk 348 : 54] (402): *FalZioł* +2v; Prorok przypomina pánu/ áby ták bárzo niepiećił národu ludzkiego *RejPs* 212, 34v, 95, 184, 199, 216 (13); *KromRozm II* i3v; *MrowPieŷ ktv*, A2, A2v; *BielKom* E4; *LubPs* T2, V6v, X5, cc, ff3v (10); *KrowObr* 148v, 221; Pátrŷŷe iákie trudnoŷci támi w ludzkim národzycie/ A ŷaden nic nie myłli o przyŷłzey przygodzycie. *RejWiz* 72v, 5, 65v, 96v, 109v, 174v (10); *Leop* *2v; *LeszczRzecz* A2; *RejZwierc* A5v, 106v [2 r.]; *BibRadz I* ld marg, 2b marg, 3c marg, 336a marg, *Sap* 10/1; *BielKron* 9, 12v, 43v, 247v, 277 (11); *KwiatKŷiŷ* P; *RejAp* 11, 57, 101v, 140v, 165 (25); *GórnDworz* X7, X8; *RejPos* 28v, 54, 108v, 152, 329v (192); *BiałKat* 216, 256, 261; *Grzegŷm* A3, 51; *KuczbKat* 25, 30, 315, 325, 405 (8); *RejZwierc* 10, 69, 75, 76, 142v (11); *BielSpr* 11v; *WujJudConf* 4v, 16, 74, 220; *RejPosWstaw* 21v; *BudBib* 3.Esdr 4/37; *CzechRozm* 25, 26v, 35v; *KarnNap* B; Plato w ŷwoich kłięgach [...] powieda/ iŷ nie wołowie nád wołmi/ nie kozy nád kozámi/ ále nád oboymi temi ludzki naród dáleko nád nie zacnieyŷy ieft przełóŷony *ModrzBaz* 13, 49, 61v, 72, 107, 133v (18); *ModrzBazBud* ¶5v; *SkarJedn* 10, 25; *KochPs* 67; *SkarŻyw* 3, 31, 121, 258, 595 (12); *StryjKron kt*, 6, 146; *CzechEp* 200, 274, 297, 310, 346 (7); *ReszPrz* 87; *ArtKanc* F6v, N10v, T9; *GórnRozm* N2v; *GórnTroas* 4; *GrabowSet* F3v, 14, O4v; *OrzJan* 30; *LatHar* 32, 77, 292, 505, 679 (19); *SarnStat* 249; Dla złoŷci ludzkiej/ wŷyŷłtek niotyłko naród ludzki/ ále wŷzelká rzecŷ żywiáćá/ zołtáwiwŷy tylko rodzaj iey/ Bog wodá zátopił. *PowodPr* 11, 66; *SkarKaz* 274a, 315a, 551 a; *PaxLiz* E2; *SkarKazSej* 690a; Twey ŷlicŷney ŷaden nigdy niezgáni vrody/ Niedoŷtápi iey miedzy ludzkimi národy. *SapEpit* B4; *KlonWor ded* **3v; *SzarzRyt* D4. Cf *Zestawienie*.

»(wszelkie *a.* wszystko *a.* wsze) ludzkie plemię« = (wszyscy) *ludzie* [szyk 15 : 6] (21): *OpecŻyw* 7, [80], 99v, 100, 104; *BielŻywGlab nlb* 9; Książki ku Miłtrzowi. Ach moy miłtrzu wielkie to ięft brzemień/ Iść prześpyecznie między ludzkie plemię *BielKom* Av; *RejWiz* 155v, 181; *BibRadz Gen* 6 arg; *KochPs* 4, 137; *MWilkJHist* E2, F3; Wierzimy iż sftąpił do pieklá/ y wftał z martwych trzeciego dnia/ to dla wśpráwiedliwienia/ wżego ludzkiego plemienia. *ArtKanc* M10v, N17v; *GrabowSet* C; *LatHar* 340; *GosłCast* 45; *PaxLiz* D3; *KlonWor* 39.

»(wszy(s)tko *a.* wsze) ludzkie pokolenie« = (wszyscy) *ludzie*; *natio Vulg* [szyk 21 : 5] (26): *OpecŻyw* 103v; Dziwował fie Arištoteles dwoiemu pokoleniu ludzfkiemu, że iedni ludzie fą zli, [...] Drudzi lepak fą dobrzy *BielŻyw* 88; *WróbŻołt* 109/6; *SeklPieś* 32; [Syn Boży] był wzięty s trzody ludzkiego pokolenia/ Abráhámá y Dawidá *KrowObr* 184v; *RejWiz* 78, 124, 171, 172; *RejZwierz* 48; *GrzegRóżn* Gv; *RejAp* 55; *RejPos* 28v; Iezus Kriftus Názaráński w troycy/ wftał zmartwych ninie/ vwefelił ludzkie pokolenie. *MWilkJHist* D3v; *ReszList* 146; *ArtKanc* B2, B10, E8v, F3v, F10 (8); *GrabowSet* Ev, I4v, K.

»(wszy(s)tek *a.* wszen *a.* wszelki) rodzaj ludzki« = (wszyscy) *ludzie*; *gmup hominum Mącz*, *Vulg*; *genus humanum Modrz* [szyk 102 : 24] (126): *OpecŻyw* 1, 8v, 9v, 139v, 145v (9); *PatKaz I* 18; [Duch Święty] przełz nyą [Pannę Maryję] chczyał ukazacz fwe myłofyerdzye fzywyatu, to yeft rodzajouy ludzkyemu *PatKaz II* 48v, 24, S9V, 53, 71v, 79v (8); *TarDuch* A4, B2v, B3, C6, D2v, D3; *FalZioł* V 50v, 51 [2 r.]; *MiechGlab* 36; *WróbŻołt* C4, L6v, T8, 70/18, aa3v [2 r.], aa4v; CHwałcie zwirzchność páńfką wśfyłci ludzcy rodzáiowie/ y inni národowie pogáńscy *RejPs* 172v; *MurzHist* R; *KromRozm II* b2v, ev, i3 [2 r.], p4; *KromRozm III* B3v; *GliczKsiąż* A2v, E2v, F7, Ov, P2 (7); *KrowObr* 97v [2 r.], 99, 109v [2 r.], 113, 178v (10); *Leop Act* 17/26; *BielKron* 5v marg, 23 v; *KwiatKsiąż* I; *Mącz* 97c, 135d, 143c [2 r.], 402a; *SarnUzn* E 8v, F4; *GórnDworz* L18 v; Pirwy rodzaj ludzki/ to ięft Sárácenowie y żydowie fpią w grzechách fwyh á wierzą żeby w niebie mieli być *HistRzym* 97v, 3v, 40, 83v, 97v (11); *KuczbKat* 35, 115, 255; *KochMon* 33; *WujJud* 26, 63, 116v, 218, 231; *KarnNap* F3; *ModrzBaz* 56v; *KochOdpr* B2v; *SkarŻyw* 2, 69, 101, 172, 189 (11); *KochPieś* 46; Toć była wieczna wftawá/ Troyce świętey dziwna fprawá/ [...] Ze Pan Bog tym obyczáiem/ ziednał fię z ludzkim rodzáiem/ ná wieczne ftrácenie zdánym *ArtKanc* F6v; *KochWr* 23 [2 r.], 24; *OrzJan* 104; *LatHar* 207, 291; y wczynił z iednego wśzytek rodzaj ludzki/ áby miefzkáli po wśzytkiey ziemi *WujNT Act* 17/26, s. 556; *SarnStat* 4, 1085, 1210; *SiebRozmyśl* B2, Ev [2 r.], E2v, G2v; *SkarKaz* 119b. Cf »książki rodzaju ludzkiego«.

»książki rodzaju ludzkiego« = *prawdopodobnie Genesis* (1): Lutofzcz mam nat czlouyeykem napodobyenftwo náfze ftworzone [!] to pyśłano wkśyfałzkach rodzaju ludzkyego *PatKaz II* 54v.

»synowie ludzcy« = *ludzie*; *filii hominis a. terrae, Vulg, PolAnt* [szyk 97 : 5] (102): *OpecŻyw* 19, 22v, 25, 39v, 102; *OpecŻywList* Cv; a criřtus był myędzy fyny ludzkymy naczudnyeyfzy przeto y czyáło panny było czudne *PatKaz III* 118; *WróbŻołt* 4/3, 10/5, 52/3, 61/11, 106/8 (13); *BielKom* B5v, C3; Láfkáwie Pan z nyebá fwego ná fwiát poźrzeć raczył Aby we wśfech fynoch ludzkich myfli ich obaczył. *LubPs* I, B3v, Dv, Qv, T5v (27); *GroicPorz kt*, pp3; *KrowObr* 159, 166; I záłf ty wywodzyłf Iutrzenkę czásu fwego/ y Zwierzęcey gwiaździe nád fyny ludzkiemi náftawác kazeřz? *Leop Iob* 38/32, *Ps* 65/5, 145/3, *Dan* 5/21, *Eph* 3/5 (9); *BibRadz Gen* 11/5, *Ps* 89/48, 115/16, *Prov* 15/11, *Mich* 5/7 (9); *BielKron* 4, 79, 79v, 81 v; *GrzegRóżn* L2; *HistRzym* 3v, 69v, 108v; *BudBib* 2Par 6/30, *Sap* 9/6;

CzechRozm 123, 124, 163v; *Oczko* 5v; *KochPs* 46; *CzechEp* 58, 62; *ArtKanc* E9, Q3, Q3v; Nie kłąć fwoiey nádzieie/ w tych/ co światem rządzą/ A zá lyny ludzkimi/ niech śmyfły nie błądzą *GrabowSet* Dv, G2v; *KochFrag* 18; *LatHar* 205, 288; *KołakSzczęśl* C3; *WujNT Mar* 3/28, *Eph* 3/5; Sítał fię Syn Boży lynam ludzkim/ áby człowiek sítał fię lynam Bozkim. *SkarKaz* 488b, 551a, 577a.

Zestawienie: »rozkosz narodu ludzkiego« = o *Tytusie Flawiuszu Wespazjanie cesarzu rzymskim panującym w latach 79 – 81 (1)*: Titus nachwalebnieyfzym między wżyfłtkim tym narodem był mian: ktorego historie/ rofkofszą narodu ludzkiego zowią. *KwiatKsiąż* G2.

Szeregi: »świecki abo (i) ludzki« (2): Dwa narody z Iádámá/ ieden świecki y ludzki/ drugi duchowny y niebiefki *SkarŻyw* 268 marg, 268.

»ludzki i zwierzęcy« (1): [*Bóg ukazuje Noemu kształt archy*] ku záchowaniu plemienia ludzkiego y zwierzęcego. *BibRadz Gen* 6 arg.

c. *Przez człowieka albo ludzi uczyniony, popełniony, przeżywany, odczuwany; wskazuje na człowieka albo na ludzi jako sprawców czynności lub stanu wyrażonego przez określany rzeczownik (1389)*: *BierEz* F2, R4v [2 r.]; *OpecŻyw* 52, 83; *OpecŻywPrzedm* C3v; Iezu ktorys vkazuiacz ludzką żałość W płaczu przyjacielskim z Marią y z Martą płakał. Imi. fie nad nami. *TarDuch* B6, A2v; *FalZioł* V 119; Czo iest piękność prirodzenia obłuda, krotkie śzczęście, kwiat rychło wwiędłty, ludzkie pożądanie. *BielŻyw* 136, 46, 58, 69, 79, 96 (9); *BielŻywGlab nlb* 10, nlb 13; *GlabGad* [A]; *BierRozm* 4; *WróbŻółt* N2, 118/134; *WróbŻółtGlab* A4; *RejPs* 55; *LibLeg* 11/33; *LibMal* 1544/84; *RejJóz* O7; Wtym dwou [!] przykazaniu [...] ukazuje pan Bog róśność przykazania śwego od przykazania luczkiego *SeklKat* Nv, Tv; *RejKup* b4v, b7, c8v, g8v, T; *HistAl* A3, G, I5v; *MurzHist kt*, B2 [2 r.]; *MurzNT Matth* 15/9, k. 71, *Mar* 7/7; *KromRozm II* a4v, b2, g4v, h, p3v (7); *KromRozm III* D8v, F8, G8, N6v, P; *Diar* 72; Dał mi bog w moc ty vrzędy/ Piśać ludzkie złości błędy *BielKom* Dv, Av, C2v, D4, D7; *GliczKsiąż* M6, O6v; *LubPs* A3, R5v, H4v, Y3v marg; *GroicPorz* c4v, dv, mmv; *KrowObr* B4v, 44v, 110, 120v, 157v (9); Pátrzayże iákie zamki/ iákie budowánia/ Co ie dziwnie śpráwuia ty ludzkie stárania *RejWiz* 153, 10v, 95v, 103, 170, 191 (11); *Leop Eccle* 4/4, *Ierem* 9 arg, *Ez* 27/2; *OrzList* d4v; *KochZuz* A2; *LeszczRzecz* A2, A4; *RejFig* Eev; *RejZwierz* 111; *BibRadz I* 4a marg, 158d marg, *Iob* 34/30, *Ps* 119/134, *Prov* 20/24 (13); *OrzRozm* E2, P, Q4; *BielKron* 7, 63v, 80, 224, 240 (23); *GrzegRóżn* A2v, Fv, I3v [2 r.], K2v; *KwiatKsiąż* H, H3v; *Incurrere in odium hominum* Přiść w nienawiść ludzką. *Mącz* 74c, 86a, 194b, 250c, 301 d, 494d (17); *OrzQuin* O4v; *Prot* B4; *SienLek* 1v, 28v, 45, 113; *LeovPrzep* H; *RejAp* 8v, 68, 106, 120, 179; *GórnDworz* B3, F3v, F7, N6, Bb4v; *HistRzym* 46v, 48; *RejPos* 30, 32, 70, 129v, 214 (15); Biłkupowie Święci [...] byli [...] od wśzelákiey boiáźni ludzkiey prózni *BiałKat* 36, 16, 46v, 56, 228v (7); *GrzegŚm* 7, 24; *HistLan* A2; *KuczbKat* 275, 315 [2 r.], 375 [2 r.], 395; *RejZwierz* 48, 71, 160v, 187v, 225 (22); *WujJud* 60, 64v, 74, 112v, 258v (14); *WujJudConf* 5, 32v, 51 v, 114, 247v (10); *RejPosRozpr* b3 [2 r.], b3v, b4, b4v, c, c2; *RejPosWstaw* [21³]v, [41³]; *BudBib Sap* 14/14; *BiałKaz* D2; *BudNT przedm* dv; *CzechRozm* 4v, 55v, 96v, 132v, 220v (8); *PaprPan* B, Bb3; *KarnNap* E4; *ModrzBaz* 37, 61v, 102, 129, 144v (19); *SkarJedn* 49, 62, 343, 360, 389, 396; Nagrodę iáką wziąć mogł: nicem nie otrzymał Ieno śmiech ludzki/ á žal ferdeczny tym więtłzy. *KochOdpr* C3v; *Oczko* 2v, 3; *KochPs* 13, 73, 92, 108, 186 (16); *SkarŻyw* 87, 271, 348, 497, 545 (32); *KochTr* 9, 15, 17, 18; śzczęście y fortuná máiać wielką moc w śkutku wojny/ częśto z ledá máluczkich przyczyn

vmysły y porady ludzkie (kieruiąc ich ku lepszemu albo gorzemu fktukowi) inaczey y opák obraca y odmienia. *StryjKron* 175, 677; Kto mowi/ mowić ma iáko wymowy Boże: nie iáko bayki/ wymyřły/ řny/ plotki/ y ludzkie wywroty. *CzechEp* 139, 26, 86, 89, 117, 210 (27); *CzechEpPorz* *3v; *NiemObr* 7, 40, 43, 128, 163 (20); *KochMuza* 26; *KochMRot* B3v, B4v; *ReszPrz* 8, 24, 26, 108; *ReszList* 180; *WerGośc* 209, 259; *WisznTr* 5; *KochPam* 81, 88; *KochPieś* 2, 41, 44, 52; *PudłFr* 27; *ArtKanc* B6, M14, O [2 r.], R18, R20; *GórnRozm* F3v, F4v, H2, 13 [2 r.]; *KochProp* 16; *KochWr* 16, 39; *PapUp* B; Zyy trzyřtoletni wiek/ pátrzáiác ná té Nietrwále prędkie ludzkie odmienności. *ZawJeřt* 3, 3, 8, 13, 35, 40 [2 r.]; *ActReg* 21; *GostGosp* 142; Bo z tąđ wřzyřtkie náuki pomnożenie bráły/ Gdy ich przemyřły ludzkie zlekká przyczyniáły. *GostGospGroch kt*; *Phil* D3 [2 r.], E3, 12[3 r.], K4, L4, M3; *GórnTroas* [3], 13, 27, 65; *KochCzJan* A2; Ieřli/ miłóřierdzie ludzkie/ mam znác w tobie/ Przydźie zwąptić iřcie/ y rořpácźác w łobie *GrabowSet* K3v, F2v, H4v, L2, N3, T (10); *KochFrag* 47; *OrzJan* 30, 80, 108; *LatHar* 4, 77, 259, 261, 508 (9); *RybGęřli* Dv; Pan Bog prorokom y innym řwięty m ieřcze w tym żywoćie nád przvrodzone dáie moc poznánia řkrytořci ludzkich. *WujNT* 581, 151, 267, 358, 448, 505 (22); *JanNKar* A2v; *SarnStat* 3v, 49, 155, 587, 1067 (21); *PowodPr* 11, 14, 51, 78, 79 (7); Tá řpráwiedliwořć wrzędow ludzkich bárzo ieřt niedořtáteczna. *SkarKaz* 2a, 43a, 346b, 419b, 611a (19); *VotSzl* Cv; *CzahTr* H4v; *SkarKazSej* 663a, 659b, 669a, 694b, 705a (11); *SkorWinsz* A2v; *KlonWor ded* **2v, **3v, 65; *PudłDydo* B4; *ZbylPrzyg* B3; *SzarzRyt* C3v, D4v; *SzarzRytLeřn nlb* 2.

W połączeniach szeregowych (5): *KromRozm III* B6; *Diar* 47; *GroicPorz* av, a4v; gárdłem kárác męžoboyřtwo ieřt naprzyřtoynieyřza/ y zgadza řię z Bořkim/ ludzkim y przyrodzonym práwem *ModrzBaz* 78.

W przeciwstawieniach: »ludzki ... boży (a. boski) (42), bestyjalny, (od) Ducha řw. (2), Pański« (46): *BierEz* H3; *KromRozm II* y2; *KromRozm III* B6; *LubPs* bb marg, bb2 marg; *GroicPorz* 113, pp2; Izař ty niewieřz zápamiętały tźłowietze/ iź vřtáwy Bo že/ á vřtáwy ludzkie/ ták řá dálekie/ y rozne od řiebie/ iá[k]o ieřth niebo od ziemie? *KrowObr* 227, C2, 227; *BibRadz* 2.Par 19/6, *Ioann* 7/18; *BielKron* 197, 213v; *GrzegRóżn* A2v; *OrzQuin* L4v; *KuczbKat* 335; *WujJud* 30, 72v; *RejPosRozpr* b3v [2 r.], b4v, c3v; *BudBib* 2.Mach 7/14; *CzechRozm* 184 [2 r.]; *ModrzBaz* 116, *SkarJedn* 45 [2 r.], 326; *SkarŻyw* 164; *CzechEp* 6, 28, 138, 233; *NiemObr* 4, 59, 89; *OrzJan* 130; Bo řá od Duchá ř. á nie zgoła ludzkie przykazánia. *WujNT* 710; *PowodPr* 40; *SkarKaz* 2a, 484b; *SkarKazSej* 698a [3 r.].

W porównaniach (4): drogi y řády Boże/ nie řá iáko ludzkie *CzechRozm* 184, 184; Bo řię nigdy pletliwe bářni ludzkie/ iáko plewy z přzenicą z řłowem Bożym weřpolek nie zgodzą áni ořtoią. *CzechEp* 322; vřtáwámi ludzkimi (iuz nie iáko mlekiem/ ále iáko grubym młotem/ [księža] tuczą y karmią) *NiemObr* 91.

W charakterystycznych połączeniach: ludzki(-a, -e) *affekt* (2), *akcja*, *bajka* (3), *bařń* (5), *błąđ* (13), *błogóřlawieřstwo* (3), *bojaźń* (3), *burda*, *chciwořć* (2), *chęć* (8), *chuc*, *chwała* (17), *czeřć* (4), *dar*, *dekret* (2), *dowod*, *dzieje* (2), *dzieło*, *fantazyja*, *filozofija*, *fortel* (2), *frasunek* (4), *gniew*, *godnořć*, *groźba*, *igrzysko*, *instygacyja*, *jałmuźna* (2), *karnořć*, *kauza*, *konkurs*, *krzyk*, *kupieřtwo*, *łaska* (5), *mandat* (3), *matařtwo*, *mierziqczka* (2), *miłóřierdzie* (3), *modlitwa* (2), *molestyja*, *nabożeńřstwo* (3), *nadętořć* (2), *nagroda*, *nałog* (2), *namiętnořć*, *namowa* (2), *naprawa*, *niebaczořć* (2), *niedbałóřć* (8), *nieľubořć*, *nieľaska* (2), *nienawiřć* (9), *nieopatrznořć*, *niepilnořć*, *nieprawořć* (3), *nieprzyjaźń*, *nierzqđ*,

niesposobność, niesprawiedliwość, niestałość, nieszczerłość, nieustawiczność (2), niewiara, niezbożność, nieżyczliwość, obłądność (obłądliwość) (7), obłudność (obłuda) (3), o(b)mow(k)a (8), obrona (3), obżarstwo, odmienność, ofiara, opatrność (2), oziębłość, pilność, plotka (4), płacz (7), pochlebstwo (2), pochwała (4), podobieństwo, pokłon (2), pokusa, pomoc (8), pomsta, pomysł, poprawa (2), (po)rada(13), posługa (5), posłuszność, postawa (2), posłówek (2), (po)strach (3), (po)śmiech (pośmiewisko) (13), potępa, potwarz (potwarstwo) (4), pozew, pożądanie (pożądliwość) (7), praca (9), prośba (4), przemysł (3), przemysłność, przestroga, przewrotność (2), przydatek (4), przykazanie (8), przymowka (2), przysada (2), psota, pycha (3), ratunek, reguła (3), robota (4), rozboj, rozkosz (2), rozmowa (5), rozmyśl, rozprawa, rząd (3), schadzka, sen (2), skarga (2), skłonność, skutki, sława (5), służba (3), srogość, srom, swawola (swowoleństwo, swowolność) (7), synod, szacunek (2), śmiałość (3), tajemnica (2), testament (2), tradycja, troska (4), uczynność, upor, (2), urząd (2), usługa (2), wåtpliwość, wesele, wiadomość, wiara (5), wieść, wina, wstyd (11), wszeteczność (wszeteczeństwo) (4), wykład (11), wykręt (3), wymowka, wynalazek (11), wysługa, wywód (6), wywrot (2), wzgarda (2), zabawa (4), zabobon (3), zapalczywość (2), zasługa (6), zazdrość (2), zbytek (2), zdrada (5), złe, złorzeczeństwo, złość (58), majomość (2), zuchwalstwo (3), zwierchność (3), żałość (3), żądza; z rzeczownikiem odsłownym (118).

Przysłowie: Człowiek siebie niebacząc/ ludzkie złe obaczy *GosłCast* 32.

Fraza: »nie ludzkie to (są) sprawy« (3): *SkarJedn* 327; Nie ludzkie to íprawy/ ferce odmienić *SkarKaz* 241b, 241b.

Zwrot: »stać się gadką ludzką« = *być na ustach wszystkich* (1): *Iam nos fabulae sumus*, Stáliłmy fie gadką lucką/ to yeft Wfzifcy o nas mówią/ álbo káždy námi vftá wymywa. *Mącz* 113a.

Wyrażenia: »domysł ludzki« (4): *BibRadz* I 481; A Páná Bogá chwálić y częć [...] mamy/ iáko on nas íam náuczył/ [...] bez wfzelákich zabobonow y domyflów ludzkich/ w fzczyrości fercá y vmyflu. *WujJudConf* 54; *SkarŻyw* 260; *NiemObr* 98.

»duma, dumka ludzka« = *wymysł, mniemanie ludzkie* [szyk 6 : 5] (10 : 1): *KromRozm II* a2; *CzechEp* 223, 262, 263; Tymí flowy Páweł í. wfzytkie ludzkie dumy/ ktoremi o ínfzym fundámenćie dumáią/ zbija *NiemObr* 33, 7, 67 [2 r.], 94, 105, 142.

»dzień ludzki« (1): Ale v mnie to íeft namnieyfza żebych był od was íądzony/ ábo od dnia ludzkiego [*ab humano die*] (*marg*) od íądu ludzkiego. (–) *WujNT* 1. *Cor* 4/3.

»głos ludzki« = *wieść, wiadomość od ludzi* (3): *KochPhaen* 4; *KochCzJan* A2v; wfzyfcy cí ftáwią fie wáfzey kró: M. iáko íkoro fie olfyfzą [...] przez íáme wieści/ y głófy ludzkie *OrzJan* 129.

»głos ludzki« = *wieści powtarzane przez ludzi* (2): Ludzki głos żgadza fie z Boską wolą *RejJóz* Q4 *marg*; *SkarŻyw* 503.

»grzech ludzki« [*w tym: za grzech(y)* (13), *prze grzech* (1)] = *delictum populi, peccatum hominis* *Vulg* [szyk 48 : 9] (57): *OpecŻyw* 39; *WróbŻołt* N2 [2 r.], Y4; bog za grzechi lyudzlkye czyefką męką [...] podyal. *LibMal* 1554/190v; *KromRozm II* e4; *LubPs* T4; *KrowObr* 49, 124, 125 [2 r.], 125v; *Leop* 2. *Esdr* 1 arg, *Sap* 11/24, *Hebr* 2/17; *BibRadz* *6v, I 274, 461; *LeovPrzep* B3, H3; *RejAp* 52; *GórńDworz* Ff3; *HistRzym* 50v; *RejPos* 32, 64 [2 r.], 210v; *BiałKat* 288v; *WujJud* 88v; *CzechRozm* 60, 171v; *SkarŻyw* 243, 310, 462, 544, 572 (9); *ReszPrz* 82; *ArtKanc* E3v; *LatHar* 98, 358; ítrzeż fie

błędu Kálwiniŝtów/ ktorzy Bogá czynią przyczyną y íprawcą ludzkich grzechów *WujJud* 27, *Rom* 3 arg, s. 816; *SkarKaz* 203b, 242a, 279b, 515a, 577b (8); *SkarKazSej* 695b [2 r.].

»miłość ludzka« = *charitas humana* *Modrz* [szyk 17 : 2] (19): *BielŻyw* 44; *KromRozm III* 17v; *DiarDop* 101; takowego obyczaiu/iż nie przynosi nigdy miłości ludzkiej íthrziedz íe Dworzáninowi trzebá *Górndworz* N3, B8, O6v; *HistRzym* 65; *RejZwierc* 104; *MycPrz I* A2v; *CzechRozm* 175v; *PaprPan* F4, Vv, Aa3v; *ModrzBaz* 33; Ználi święci íż nas rychley miłość ludzka zepfuie: nízli nam nieprzyiazń zálzkodzi *SkarŻyw* 238; *Phil* P3 [2 r.]; *CiekPotr* 18; *SkarKazSej* 665a.

»(do)mnimanie ludzkie« [w tym: nad (do)mnimanie (9), wedle (a. podług, a. według) mnimania (3)] = *iudicium a. opinio a. suspicio hominum* *Mącz*; *existimatis hominum* *Modrz* [szyk 25 : 19] (44): Elzbieta ítará nad ludŝkie domnimanié íyna poczęła *OpecŻyw* 10, 60, 151 v; *OpecŻywPrzedm* C3v; *FalZioł I* 38b; *RejJóz* B2; *LubPs* aa4, bb2v; *BibRadz II* 42a marg, 93a marg; *BielKron* 222, 411; *KwiatKsiqż* F2v; *Mącz* 176c, 406d, 434b; *Górndworz* S3v; *RejPos* 89v, 150v, 166v, 305, 342 marg; *RejZwierc* 146; *WujJudConf* 104; *RejPosWstaw* [412]; *ModrzBaz* 39v, 40 [2 r.], 43, 57 [2 r.], 58v; Wielką to záprawdę y niewymowna cnotá/ takie ná sławie y mniemániu ludzkim vmartwienie. *SkarŻyw* 108, 172; *CzechEp* **v, **3v, 202, 364, [410]; *KochPieś* 53; *WujNT* 45, 67, 193; *SkarKaz* 352a.

»mowa ludzka« [szyk 5: 4] (9): *BierEz* R4v; Nie przyrownyway íię ku mowam ludzkim [*in ore hominum*]/ áni vfay wárgam twoim. *BibRadz Eccli* 1/28 [37]; *BielKron* 452; *KwiatKsiqż* F2; *SienLek* 14; *CzechEp* 140 marg [2 r.]; Szczęry/ chwálebny/ czyíty y wybrány Zywoćie/ mową ludzką nie wyznány. *GrabowSet* Xv; *WujNT* 193.

»nadzieja ludzka« [w tymi nad nadzieję (3), w nadzieję (2)] (12): *BierEz* 13; *RejPs* 97v; *KwiatKsiqż* B3v; *Existimationi hominum satisfacere*, Oczekawániu á nádzieyi ludzkiej dofyc vczinić. *Mącz* 116b, 434d; *BudBib* 2. *Mach* 7/14; *KochPs* 87, 167; *NiemObr* 73; *KochProp* 7; Miáíta/ zwálone ná kupy kámiennie/ O iáko/ ludzkie nádzieie/ odmienne *GrabowSet* T4v; *SkarKaz*)(4.

»nauka ludzka« = *doctrina hominis* *Vulg* [szyk 25 : 2] (27): *KromRozm II* pv; *KrowObr* 24v, 61v [2 r.], 99v; *BibRadz II* 54d; *BibRadzBaz* ktv; *OrzRozm* A2v; s ćwiczeń y z nauk ludzkich/ dwie nazaczniefze íą/ ktore íą barzo należące ku wyprawieniu cnoty *KwiatKsiqż* F2v; *RejPos* 8; *SkarJedn* 48, 359; *CzechEp* 44, 136; *CzechEp* *; Do tego wízyítkie pífmá co ich ludźie máią/ Rozumy y náuki ludzkie íię ściągáią. *KołakSzczęśl* C4v; *WujNT Matth* 15/9, s. 63, 140, 151, *Col* 2/22 (9); *SkarKaz* 417b, 606a.

»niewdzięczność ludzka« = *ingratitude hominum* *Mącz* [szyk12 : 1] (13): *OpecŻyw* 99; *WróbŻółt* aa3; *Mącz* 256a; *RejAp* 137; Pan nie tylko íwá ále y ludzką niewdzięczność káráć raczy. *RejPos* 215v marg, 67, 21 1v, 215 marg, 215v; *RejZwierc* 126v; *RejPosWstaw* 42; *ModrzBaz* 135v; Niewdzięczność mié ludzka potępiłá: Boday íię źle w rychle zápláciłá. *KochFr* 74.

»niewierność ludzka« (1): Bo gdy w takowej niewierności ludzkiej/ [...] kiedy trudno kto mógł byc ku wierzeniu przywiedzion/ tedy Páná Bogá ná świadectwo wzywáli. *KuczbKat* 285.

»obyczaj, zwyczaj ludzki« [w tym: wedle obyczaju(-ów) (2)] = *mos humanus* *Mącz* [szyk 42 : 25] (61 : 6): *BielŻyw* 21, 121; *BielŻywGlab* n1b 9; *GlabGad* P3; *BierRozm* 4; *KromRozm II* o4v; *KromRozm III* A3; ten Philozoph zázwdy karał obyczáie ludzkie y práwá im vítáwiał *RejWiz* 158, 181; *OrzRozm*

P2v; *BielKron* 199 [2 r.]f 432v, 441v, 443v, 455v; *Mącz* 47a, 114a, 221d, 308b, 251b (10); *SienLek* T4; *KuczbKat* 295; *RejZwierc* 17, 18v, 19, 23v, 77v (10); *BielSpr* 67v; zwyczaj ludzki [*mos populorum*] też to nieśie/ iż każdy człowiek ma tych z ktoremi towarzyfkie żywie *ModrzBaz* 25v, 5, 20v, 32v, 52v, 135 (11); *SkarŻyw* 285, 332, 544; *ReszPrz* 33; *WerKaz* 275; *KochTarn* 73; grzech który fię w nas iuż tak rołkorzenił/ prawie nam wżyfłtkie ludzkie obyczáie zmienił *ArtKanc* 87v; *BielRozm* 1, 3; *KochWr* 30, 38; *Calep* 374b; *KochCn* B3; *PowodPr* 59; *SkarKazSej* 699b, 701b; *KlonWor ded* **2. Cf »obyczajem ludzkim«.

»obyczajem, zwyczajem ludzkim« = *humanum, secundum hominem Vulg; humanitus Calep* [szyk 8 : 6] (13 : 1): Czyli niepráwiedliwy iest Bog/ który gniew przywodzi? (obyczáiem ludzkim mówię) *Vchoway* Boże. *Leop Rom* 3/5[6]; *BibRadz* I 12b marg; *WujJud* 175; *CzechRozm* 39; [*Chrystus*] íam obyczáiem ludzkim/ íako ludziom trzebá/ widomie wżyfłtko ípráwował. *SkarJedn* 56; *KochOdpr* B4; *CzechEp* 176; *NiemObr* 113; *Calep* 491a; *WujNT* 114, *Rom* 6/19, s. 114; *PowodPr* 22; *SkarKaz* 485a.

»opiniya ludzka« (2): Ale to czego ná świecie niemáí/ iedno w opiniach ludzkich/ íako záízkodzić ma? *Oczko* 30v; *CzechEp* 263.

»pismo, księga ludzka(-ie)« [szyk 6 : 1] (5 : 2) : Pan będzie powiádał w pismiech ludzkich [*in scripturis populorum*]/ y książęćiech/ tych ktorzy byli wnim. *Leop Ps* 86/6; *WujJudConf* 36v; *BudNT przedm* d3v; á na ty też świádectwá ktorych z ksiąg ludzkich wiele náíładł/ [...] áni fię obeyżrzę *CzechEp* 139, 236; *NiemObr* 81, 122.

»ludzkie (po)śrzołki« (2) : Oglááyże fię ná to ábyś tego za poíłáncá Boże⁸⁰ nie miał/ ktoryć [...] íam fię sle: y wżetecźnie fię w vrząd duchowny y w thę moc/ ktora mu nigdy zleconá/ áni od Bogá przez ludzkie śrzołki podaná nie iest/ wdáie. *SkarJedn* 50; *SkarŻyw* 384.

»powieść ludzka« = *sermo hominum Mącz* [szyk 7 : 3] (10): *BielKron* 213v; *Mącz* 137a; to znam/ nie s pochlebtwá [...] ále y z włáínego rozważenia/ y s powieści ludzkich *RejZwierc* [28³], 78; *RejPosRozpr* h4v; od pámięci luckiey tákie Woýłko wtych tám polách dáłekich y pułtych niebywáło/ iefłi się nápowieści luckiey niemylę/ íako w ten czás. *BiałKaz* L3; *CzechEp* 69, 176; *NiemObr* 89; *SkarKaz* 347b.

»według powodu ludzkiego« (1): Człowiek [...] ktory fię rozumem przyrołzoným ípráwuie/ [...] ná trzech rzeczách opátrność íwoię ma íáłdzić/ tho iest/ ná przefłzey/ ninieýłzey/ będącey. Ninieýłzemi fię mamy ípráwować przykłáínie według powodu ludzkiego czáíów íwoich w dołry w rozeznániu. *BielKron* 333.

»prawo ludzkie« = *lex humana Modrz, JanStat; lex populi Modrz; statutum a. ius humanum JanStat* [szyk 36: 10] (46): *Diar* 47; Ludzkie práwo iest/ ktore od Ludzi bywa poíłánowione/ dla záchowánia ípolney miłóci y pokoiu poípolitego. *GroicPorz* a2, A3v, av, a4v, kk4, mm2; *OrzRozm* P2v; *BielKron* 198v, 213v, 236; *KwiatKsiąż* B; *RejZwierc* 36; *WujJud* 19v; *ModrzBaz* 27v, 78, 81, 102, 143; *SkarJedn* 163, 314; Tym poíelłtwem hárdym Krol będąc obrułzony/ poíłow onych náł práwo ludzkie poimáwłzy do Lwowá pod ítrażá odeíłł *StryjKron* 672, 467; *WerKaz* 290; *KochWr* 24; *OrzJan* 100, *WujNT* 155; Nie ma byđł gániono/ że práwá ludzkie niekiedy wedle czáíów rozmáitości y zwyczáíów bywáią odmiemoné. *SarnStat* 49, 328, 897; *PowodPr* 36, 59; *GosłCast* 71; *SkarKazSej* 692a, 698a [5 r.], 699a [2 r.], 700a, 702b [2 r.] (13).

»za przyczyną ludzką« (1): iefliż zá przyężyńą ludzką zgubę śwą y zniszczenie biorą Pánřthwá/ czyli [...] z náznáčenja á przeřżenia Bożego. *Phil P*.

»przyjaźń ludzka« [szyk 4 : 1] (5): *BierEz* K3v; *GroicPorz* hv; *Vtilitates amicitia* cape. Pożytek z przyáźniey ludzkiey mieć *Mqcz* 35a, 115a; Wy doczeńey ludzkiey sławy y przyáźni řzukaćie *SkarŻyw* 589.

»ludzki rozsądek, rozsąd« [w *tymi na rozsądek* (4), *wedle (a. według) rozsądku* (2)] = *iudicium hominum* *Mqcz*, *Modrz* [szyk 11: 10] (20 : 1): Przypuřzczám to ná ludzki rosłádek/ iefli teř tho dobrze czynił řwięty ociec Papiez *BielKron* 183; *KwiatKsiąř* G2; *Varia sunt iudicia hominum de hac*, *Rozmáyte řá mniemánia á rozřády ludzkie o tey rzecři álbo rozmáćie o tym dzierzá. Mqcz* 176c; *GórńDworz* Kk4; Nowy rozďział zákonu Bogu y ludzkiemu rozřádkowi řie řprzećiwia. *CzechRozm* **2, 25v, 100 [2 r.], 183; *ModrzBaz* 6v, 40, 51; *Oczko* 2; *CzechEp* 105, [393]; *LatHar* 127; *WujNT* 339 marg, 398 [2 r.]; *JanNKar* Av; *PowodPr* 40.

»rzecz ludzka« = *res humana* *JanStat* [szyk 6 : 2] (8): *Procuratorovie* pieniężni ktorzy znaimv moviá, a liudřkie rzecři pólpoliczie wřřádziech řprawá *ComCrac* 18v; *BielKron* 139, 194v; w ktorých [księgach] řie rzecři ludzkie przeřřle/ řzczęřćia/ przygody nagłe/ [...] zamykaiá. *KwiatKsiąř* G4v; *Mqcz* 493c; *WujNT* 582; *SarnStat* 998.

»sąd ludzki« = *humanus dies* *PolAnt*; *iudicium humanum a. populi* *Modrz* [szyk 8 : 8] (16) : *OpecŻyw* 135v, [192]; *RejPs* 122v; *GroicPorz* pp2; *BibRadz* 2.Par19/6, 1.Cor 4/3; ktore [błędy] dla zwyczáiw řtárych wyelką moc wzięty/ á ludzkimi řády y obyczáymi řkázonemi máiá wymowkę *BielKron* 199; *KuczbKat* 335; *CzechRozm* 184; *ModrzBaz* 28, 143v; *CzechEp* 5, 325 marg; *WujNT* 585 marg; Ludzkie řády máło máiá řprawiedliwořći. *SkarKaz* 2a, 2a.

»słowo ludzkie« = *verbum populi* *Vulg* [szyk 13 : 3] (16) : *KromRozm* I Cv; Coř my o řobye mamy dźyerzeń/ ktorzy z piřmá tylko á řłow ludzkich/ ktore řye rozmáćiey rozumyeć dawáý/ řlowo boře czyřpamy *KromRozm* III C; *KrowObr* C2; *Leop Ex* 19/9; Iżeř nie żádał według řłowá ludzkiego bogáćtwá álbo długiego zdrowia/ [...] dálemći řerce mądre *BielKron* 76v; *WujJud* 29v; *RejPosRozpr* b3v [2 r.], b4v; *SkarJedn* 45; *NiemObr* 89; *WujNT* 1 khess 2/13; *SkarKaz* 242b, 484b.

»ludzki sposób« [szyk 5 : 2] (7): O mizerny nářz ludzki řpofobye/ Nie dobrego nie zámykařz w řobye. Gdzie iedno řwym krokiem zářtápiimy Wřzędzie ná řwych řprawach vtráćimy *BielKom* F7; *SkarŻyw* 544; Páweł wřzytkich řpofobow ludzkich vřywał do teř⁹⁰/ áby řam řiebie od nieprzyáćioł y od niebeřpieczeńřtwá obronił. *WujNT* 493, 193. Cf »ludzkim sposobem«.

»ludzkim sposobem« (8): *BibRadz* I 6c marg; *CzechRozm* 60v; Piřmo [...] mowi ludzkim řpofohem o Bogu/ ktory iefł řam w řobie nieopiřány *CzechEp* 262.

»sprawa ludzka« = *opus hominis* *Vtilg*, *PolAnt*; *res humana* *Modrz*, *JanPrzyw*; *opus humanum* *Modrz* [szyk 66 : 43] (109): *BierEz* C3v; *FalZioł* V 45v; *BielŻyw* 68 [2 r.]; *BielŻywGlab* n1b 9; pámiętáiąc ná řolkázanie twoie záwřždy mię mierziáły nieřluřřne řprawy ludzkie. *RejPs* 22, 86v, 90v; *ComCrac* 15v, 16; *RejRozpr* Av, K4; *Rejřóz* L7; *SeklKat* M2; *KromRozm* II i4v, m3, o4v, y2; *BielKom* B2v; *LubPs* E marg [2 r.]; *GroicPorz* 113; *RejWiz* 2 [2 r.], 39v, 63v, 77, 126v; *Leop Ps* 16/4; *BibRadz* I 2a marg, 151c marg, *Ps* 17/4, *Eccli* 39/23; *BielKron* 32, 263, 333v; *Cognoscere causas*, Słucháć řpraw ludzkich/ řiedzieć ná řádzie/ řáđzić. *Mqcz* 250d, 430d; *OrzQuin* L4v; *RejPos* 247; Bo gdy poznařz z

ludzkich ípraw ich cnoty y zbytek/ Tu iuż łácono obaczyłz co czyni pożytek. *RejZwierc* 29v, 17, 21, 24v, 29v, 177 (13); *WujJud* 44v, 72v; y my/ iefli ieftełmy co dobrego/ iefthełmy íprawá iego [*Boga*] nie ludzka. *RejPosRozpr* b4v, h4v, c, c3v; *BudBib* 4.Esdr 14/13, 16/55, *Eccli* 39/23; *CzechRozm* 179v, 184, 216v; *PaprPan* B2v; *KarnNap* Bv; *ModrzBaz* 13, 49, 65v, 130, 134 (9); *SkarJedn* 326; *KochPs* 108; *SkarŻyw* 100, 290, 399; *StryjKron* 240; *CzechEp* 52; *WerGość* 203; *KochSob* 67; *PudłFr* 33; *BielRozm* 1, 3; *ActReg* 139; *KochFrag* 24; *OrzJan* 130; *SarnStat* 582, 885, 1036, 1056, 1066, 1185; *SkarKaz* 578a; *CiekPotr* 5, 64, 65 [2 r.], 75; *Práwo* iefł iáko náuka życia/ y íznur ípraw ludzkich/ ktorym proftuią poštepkí íwoie. *SkarKazSej* 696a, 664a; *SzarzRyt* B3. *Cf Frazá*.

»sprawiedliwość ludzka« = *iustitia hominum* *JanStat* [szyk 20 : 3] (23): *ComCrac* 15v, 17v; *Diar* 22, 24, 91; *LubPs* bb2 *marg*; dáry záflepiáią oczy mądrego człowieká/ y przewracáią íprawiedliwość ludzką. *GroicPorz* bv, bb3; *Azałz* nie máłz írogiego práwá ná owego łápáczá á ná wykřetníká íprawiedliwości ludzkiej? *RejZwierc* 96, 36 [2 r.], 43; *WujJudConf* 101; *KochOdpr* B2v; *KochPieś* 46; *GórnRozm* H2v; *SarnStat* 717, 723, 733, 735, 1150 (7).

»świádecstwo ludzkie« = *testimonium hominum* *Vulg*, *PolAnt*, *JanStat* [szyk 6 : 2] (8): *KrowObr* 14v, *BibRadz Ioann* 5/9; *KuczbKat* 415; *CzechEp* 138, 139; *Acz Pan Chriřtus* świádecstwá od ludzi nie potrzebował [...] wřákże iednák dla ludzi vżywał świádecstw ludzkich. *WujNT* 324, *Ioann* 5/9; *SarnStat* 408.

»uczynki ludzkie« = *opera hominum* *Vulg*; *facia hominum* *Modrz* [szyk 7 : 2] (9): *WróbŻółt* 16/4; *GroicPorz* 113; *BiałKat* 216; *Gánimy* [...] wřyřtki tákowe/ ktorzy vczynki ludzkie názbýt wynofzáć/ łáłkę Bożą dáremną w niwecz obráćią. *WujJud* 114v; *CzechRozm* 2 15v, **5; *ModrzBaz* 95v; *Lecz my ktorzy wnětrznóści ludzkich widzieć nie móżemy/ nie mamy zwierzohnych vczynkow ludzkich zwáć pokrytością* *WujNT* 99, 278.

»upadek, upad ludzki« = *ruina hominum* *Vulg* [szyk 17 : 1] (16 : 2): *RejPs* 96; *KromRozm III* A7 *marg*, B3v; *KrowObr* 199; *Iamći to on Heliałz/ iefliř kiedy fłychał/ Com dla ludzkich vpadkow wiele s płáczem wzdychał*. *RejWiz* 178; *Leop Prov* 28/12; *BibRadz Os* 4 *arg*; *BielKron* 132v; *OrzQuin* K4; *RejPos* 103, 121v, 199v; *Y ma to pilnie vważáć poććiwy/ iáko tákiemi dobrodzieřřtwy ízáfowáć/ áby nie były na íkáżę á ná vpadék ludzki*. *RejZwierc* 97v; *SkarŻyw* 243; *ArtKanc* N14v; *GrabowSet* R3v; *SarnStat* 862; *SkarKaz* Oooooa.

»ludzka ustawa« = *lex populi, mandatum a. traditio hominis* *Vulg* [szyk 63 : 19] (82): *SeklWyzn* g4v; *SeklKat* 13, Q2v; *Nye rownay ludzkich vřtaw do Bożego przykazánya*. *KromRozm I* O2, B2, D3, P; *KromRozm II* a2v; *KromRozm III* O8v [2 r.], P2, P2v, P3; *GroicPorz* k4v; *KrowObr* B4v, 23v, 44v, 102v, 236 (20); *Leop Ier* 10/3; *BielKron* 198v, 203, 205; *GrzegRóżn* I4v; *Mącz* 249d; *SarnUzn* Cv; *RejAp* 36; *RejPos* 351; *RejZwierc* 192; *WujJud* 107 [2 r.], 168, 192v, L15, Nnv; *WujJudConf* 19v, 43, 107; *A ták wřyřtkie práwá/ iedne z przyrodzenia vrosły/ drugie obyczáymi y vřtáwámi ludzkiemi íą vchwalone* [*moribus ac populorum institutis comprobatae*] *ModrzBaz* 74; *CzechEp* *2, 108, 116 *marg*, 131, 235 (10); *NiemObr* 7, 19, 79, 91, 115; *ZawJeřt* 35; *WujNT* 63 [3 r.], 64, *Mar* 7/8, s. 155, *Col* 2/8 (11); *PowodPr* 43.

»wdzięczność ludzka« [szyk 3 : 2] (5): *KromRozm III* 17v; bądź drzewem Cedrowym ktore fwe wonności/ Podawa z Libańskich gor ku ludzkiej wdzięczności. *RejZwierc* B4v, 99v, 226; *SarnStat* *7v.

»wierność ludzka« (1): *Experiri fidei hominum magna mercede*, Doznąć wierności ludzkiej s wielkim Kofztunkiem/ y s wielką škodą fwą. *Mącz* 217b.

»wymysł, wymysiek ludzki« [szyk 100 : 21] (120 : 1): *SeklKat* F3, F3v, Q2, Q2v; *RejKup* a7; Luter [...] powyádał/ iż kořcyelne podánye á wřtawy/ fą wymyřly ludzkye *KromRozm I* K3v, C2, K4v, P; *MurzHist* C2v; *KromRozm II* a2, II b3v, g4, q3v; *KromRozm III* A2v, A4v, G2v, Q2; Day wřtam mym by wymyřłow ludzkich nye mowiřly/ Ale áby řłow řwyřtych twych zówždy pilne byřly *LubPs* D3v, C3, aa4, bb3; *KrowObr* 43; *BibRadz I* 436b marg, 446, II 141a marg; *Mącz* 113h; *RejAp* 36, 43, 56, 67, 196v, Ee4v; *RejPos* 8, 23, 53, 147, 195v (13); *BiałKat* 381v; *RejZwierc* 192, 198, 259v; *WujJud* 4 marg, 15 [2 r.], 33, 41, 161 (9); *WujJudConf* 4, 15, 39v, 206v, 220 (8); *RejPosRozpr* b3; *RejPosWstaw* [21²], [21²]v; *CzechRozm* 14v, 25v, 29v, 36, 69, 258v; *Skarżyw* 71; *CzechEp* *2, 105, 108, 111, 247 (14); *NiemObr* 4, 68, 80, 105, 145 (28); *ReszPrz* 35, 40.

»występek, występ, przestępek ludzki« [szyk 12 : 5] (13 : 2 : 2): *BielKom* C8v; *GroicPorz* c4; *KrowObr* 124, 125 [2 r.], 125v; *BielKron* 296; *KuczbKat* 210; człowiek mądry poki iefzcze widzi nie názybty řzkodliwe wyřtěpki ludzkie/ to ie [...] piękniemi řłowki/ á wdzięcznym [!] á rozważnym nápomínaniem leczy. *RejZwierc* 78v, 23v, 260v, Bbbv; *BielSpr* 76; *CzechRozm* 60; Wřzytkie bez mářa ludzkie wyřtěpki [*hominum delicta*] albo z niewiádomości rořtą/ álbo z niepohámowania namiřtności řerdecznych. *ModrzBaz* 67; *Skarżyw* 332; *KlonWor* 1v.

»zakon ludzki« [szyk 2 : 1] (3): *BielKron* 141; zakonowi Bořemu wřthąpi zakon ludzki y zwierzchnořć ludzka *GrzegRóżn* A2v; *PowodPr* 61.

»zdanie ludzkie« [w tym: według (wedle) zdania (2), za zdaniem (1)] [szyk 4 : 2] (6): *KromRozm III* A6, K3v; zwyczáj dziwne zdania ludzkie czyni. *GórńDworz* F7; ludzkie zdánia y wywody Tą niepewne y řłábe *CzechEp* 134, 231; *WerGořć* 204.

»znak ludzki« (1): Chodząc po wyřpie nie mogliřmy řadnego człowieka widźcieř/ áni znakow řadnych ludzkich *BielKron* 451v.

»řyczliwořć ludzka« = *sententia populi* *Mącz* [szyk 4 : 2] (6): *Mącz* 21a, 78b, 115a; Walecznikowi wřzytko ná řzuynořci Zależy/ á ná ludzkiej řyczliwořci. *RejZwierc* 228v; *ModrzBaz* 6v; *KochFr* 112.

Szeregi: »anjelski i (albo) ludzki« [2 : 1] (3): *KromRozm III* A7 marg; Co ták máię rozumieć [*chrzeřcijanie*]/ ře řie to [*pokrzczenie*] nie ludzką álbo Anieliřką řpráwą řřtáło/ ále wřzechmocnego Páná Bogá mocą *KarnNap* Bv; *LatHar* 425.

»(nie (tylko) boży (a. boski) (ale, jako) i ludzki; boży z ludzkim« = *populorum et divinus* *Modrz* [szyk 27 : 6] (33): *KromRozm I* Cv; iáko inne narody řwoim ięzykiem Práwá boże y Ludzkie nápiřáne máię/ Aby theř Polacy y w tym nie wpořředzeni byřli. *GroicPorz* A3v, kk4, mm2; *KrowObr* 126v; *BielKron* 141, 198v, 236; *RejPos* 38v; *KwiatKsiąř* B; *MycPrz I* A2v; *PaprPan* Vv; *ModrzBaz* 27v, 81, 102, 135; *SkarJedn* 314; *KochPs* 51; *CzechEp* 5 [2 r.]; *WerKaz* 290; Piękniemi řłow y grzechu ofiáry řzukaćie/ Ludźkie y Bořkie weřpół wřtawy mieřzaćie. *ZawJeřt* 36; *WujNT* 440 marg, 582, Bbbbbbb;

PowodPr 36, 61; *SkarKazSej* 659a, 698a [2 r.], 701a [2 r.], 702b [*Ponadto w połączeniach szeregowych* 4 r., w *przeciwstawieniach* 42 r.]

»ludzki albo szatański« (3): szatański kościół nieprzeştawa na  czerey prawdzie ho ey w py mie opy aney/ ale  zuka ynych luczkich albo  zatańskich wymi flow *SeklKat* Q2, I3, Q2v.

»ludzki a ziemski« (1): Nogi tu Augu tyn  . ludzkie   ziemskie po adliwo ci rozumie *WujJud* 204.

W przen (3) : Bos  ie by   nacz barzo napi  Luczkych b ędow/ a C art kwapi  Aby  ci  by  tak w nich za ta  Wiermi  e by  ci  by  chlia ta  *RejKup* 13.

Wyra enia: »grzech ludzki« (1): o ktorych [*kap anach*] przeto n pifa o/  e grzechy ludzkie/ to i  t ofia y y ia mu ny za grzechy ied a: z tego n danie y  ywno c ma ia. *WujJud* 156.

»ludzkie truciny« (1): dla te o [*Krystusa*] w pomina cie [...] i eby cie ty  woie  mrody y ludzkie truciny/ od Dyab a wymy lone ocukrowa i/ ia oby ludzie pro ci Antykry tu owej n uki niechat yli. *KrowObr* 92.

d. Cz owieka albo ludzi dotycz cy, dla cz owieka albo ludzi przeznaczony, do cz owieka albo ludzi skierowany; wskazuje   sto na cz owieka albo ludzi jako obiekt podlegaj cy czynno ci lub stanowi wyra onemu przez okre lany rzeczownik (505) : KDy od boga oyttza przybli   ie czas zrz dzony ku odkupieniu lud ki mu/ [...] zebrali  ie w rad  b skupowie [...] przeciw Iezu owi *Opec yw* 69, 156v; *Opec ywPrzedm* C3; wiele i  t [...] m drzc w/ [...] ktorzi o S cz  ciu a o Fortunie lud kie pi ali *ForC nR* Av, E3v; *TarDuch* B4v, B5v; *FalZio * +2v; Niewia ta i  t [...] lud skie zagubienie. *Biel yw* 136; *Wr b o t* Bv, 103/14, hh8, hh8v; *RejPs* 95, 109, 203; *Rej  z* C5, C7v; *HistAl* A3; *MurzNT* 10v, 73v; *DiarDop* 106; *BielKom* Fv; R c  e nam da  w pomo enye w n  fym vtrapyenyu/ Bo y pro na ye t n dzyey a w ludzkim wyb wyenyu *LubPs* O5v, D2; *KrowObr* 38; A t k tuchw  mowi a o ludzkiej m odo ci/ Ia o  ie przy niey k u  a dziwne omy no ci. *RejWiz* 92, 106v; *LeopPs* 146/8; *OrzList* h2v; Nie chwal nikogo z powie ci przed tym ni  go zrozumie z/   howiem ci to i  t ludzkie do wi dczenie [*tentatio hominum*]. *BibRadz Eccli* 27/7[8], 2.*Esdr* 4/17, 1.*Cor* 10/13; *BielKron* 244, 467v; *LeovPrzep* a3v; p tr zay ia a i  th rozno c w ka niach ludzkich v P n . *RejAp* 135; *G rnDworz* H3; *RejPos* 5v, 78v, 220; *KuczbKat* 10, 395; *RejZwierc* A5v, 18v, 99v, 114, 255v; P n Bog nie  da  mier ci nic zyey/  ni pr gnie z tr cienia ludzkiego *KarnNap* D; *ModrzBaz* 27v, 67; nic nie  y tym nie z w/ co Bog  tworzy / y co ku po  udze ludzkiej y pot rawie   u  c mo e. *SkarJedn* 238; Powietrze [...] ozdobi / rozma itemi ptaki/ z pierzym pi knym/ z   rb mi/ g o y/ y  piewanim ro nym/ ku och odzie ludzkiej *Skar yw* 259, 30, 86, 117, 371, 527 (14); *CzechEp* 38; *NiemObr* 71; *Klon al* A4v; *KochPam* 86; Ty   m a niechce z b czy  ludzkich doleg o ci/ A  wym tylko milczeniem wiecznie zbywa z go ci. *KochPie * 29; *ArtKanc* A11v, C, C7, G12v; *KochWr* 24; *ZawJe t* 25; *Phil* M3; *GrabowSet* V2; *LatHar* 667; *WujNT* 237, 1.0or 10/13; *SarnStat* 321; *SkarKaz*)(4, 40b, 41b, 278b; ona [*Judy *]  ie n d n d a ludzk  v aliw zy/ y zdrowie y czy y c  woie  n  to wa y  a *SkarKazSej* 669a, 665a [2 r.]; *KlonWor* 66, 76.

W przeciwstawieniach: »ludzki ... boski (bo y)« (2):*BielKron* 209;   owo Bo e [...] i  t/ ia o probierny k mie  n  z oto/ ku roze n niu rzeczy Bo kich od rzeczy ludzkich *CzechEp* 233.

W porównaniach (5): *BielŻyw* 126; Ná świece prożności wżytko/ á żywot ludzki iáko obraz málowany. *LubPs* K4v marg; Ita vita est hominum quasi cum ludas tesseris. Ták żywot ludzki yest yákoby kořtką rzućił. *Mącz* 338c; *SkarŻyw* 581; *WisznTr* 34.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie(-a, -i) bezpieczeństwo, chwała, cześć, doległość, doświadczenie, fortuna (2), kaźń, mizeryja, młodość (3), nędza (16), niefortuna, nieszczęście (2), niewczasy, ochędostwo, ochłoda (2), odkupienie (5), pociecha (pocieszenie) (7), pokuszenie, pomoc, posługa (2), potepienie, powodzenie, pożywienie (2), przeciwko, przespiceństwo, przykrość, przypadłość, rana, rozkosz (3), skaza (2), sława (3), służebność, sromota, straż, swoboda (4), śmiertelność, ucisk (uciśnienie) (3), ulżenie, utrata, użytek, wczasy, wybawienie (2), wykupienie, zachowanie (2), zagubienie, zatracenie, zawod, zbytek, zguba (3), zmartwychwstanie.

Wyrażenia: »nad bieg ludzki« (1): Słowo ciálem tu się sřtáło/ Pánnny czyřtey nie zruřzyło/ iśćcie to náđ rozum świecki/ bo tho řpráwił náđ bieg ludzki. *ArtKanc* A19.

»ostatni czas ludzki« (1): Lepiej ieřć do domu płáczu niż weřela/ bo łie w nim wřpomina ořtátni cřás ludzki/ á cřłowiek żywy będąc w řmutku/ wřpomina ná przyřřle cřářy *BielKron* 80v.

»ludzkie dni« = *życie ludzkie* (1): Iáko nikomy cięń ludzkie dni przechodzą. *WisznTr* 34.

»dobre ludzkie« [szyk 5 : 3] (8): *OrzRozm* Ov; nie podeprzeřz w. m. tego/ coř pirwey powiedział/ tho ieřth áby biaęęłowy miały bywáć przyczyną ludzkiego wiela dobrego. *GórnDworz* Z, Ff8, Ff8v; Ná potrzeęę pořpolitą/ y porátowania zdrowia y dobre⁸⁰ ludzkiego/ męřtwá y wielkiego řercá wżywáć/ toć ieřć práwe żołnierzřstwo *SkarŻyw* 189; *SkarKaz* 2a, b; *SkarKazSej* 660b.

»dożywocie ludzkie« (1): řłowko to/ Ná wieki/ nie záwřdy cřás wieczny znáczy: ále ábo cřás długi/ ábo dożywocie ludzkie *CzechRozm* 85.

»krzywda ludzka« = *iniuria* *Modrz*; *iniuria hominis* *JanStat* [szyk 10 : 2] (12): *BielKron* 7v, 234, 254v; Snadźbyřcie lepiej cřzynili/ Byřcie nędzniki řáđzili/ A krzywd ludzkich dogłáđáli *RejZwierc* 234; *BielSpr* 15v; *ModrzBaz* 117; *KochPs* 9; *KochFr* 107; *GrabowSet* C3; *SarnStat* 301; *SkarKaz* 82a; Bo ktore vřřáwy řpráwięłiwořci w řobie nie máia/ á iáką krzywdą ludzką pokrzywione řá: nie řá Práwá/ ále złoć řzczera. *SkarKazSej* 698b.

»ludzkie lata« [szyk 3 :1] (4): A wřdy tákową niedbáłoć wiđamy y w tych řzedziwych łeciech ludzkich/ iákoby im iáko ono řthára przypowieřć y koł nie pogorzał. *RejZwierc* 132, 29v; Nie to mąđroć mąđry in być/ álbo wielkoć řwiátá Rozumem chćieć ogárnáć: króćkie ludzkie lářá. *KochFr* 131; *KlonWor* 55.

»lekarstwa ludzkie« (3): *SienLek* 164v [2 r.]; Y przyął grubą ziemię/ trawą y zioły/ ná vřytki y lekárřtwá ludzkie potrzebnymi *SkarŻyw* 259.

»niemoce, choroby ludzkie« [szyk 11 : 2] (10 : 3): O Wodkach zioł rozmagitich [...] ktorich náwięczyey Doctorowie vřziwiaį w rozmaitych niemoczach ludzkich. *FalZioł* II 1c, II 15a, V 12v, 13v, 14, 62 (7); *HistAl* K4v; *BielKron* 286; *Mącz* 69a; *SienLek* 18; *RejPos* 205; *SkarŻyw* 546.

»ludzkie połozenie« (1): znaiętz łudřkieę połozenie řózne a rozmaięte/ [...] niegdy tżudy ij tżnotami kázáł *OpecŻyw* 60v.

»potrzeba ludzka« = *neessitas hominum* *JanStat* [szyk 6 : 3] (9): Rozumieięcie ludzkiey potrzebie/ A zwłářczá kořdy dla řam řiebie. *BierEz* R2; *RejPs* 48; *GroicPorz* a2v; *KrowObr* 89; *SkarJedn* 239,

371; KVpcy/ rzemieślnicy/ [...] niech kupczą rzeczami potrzebnymi ku potrzebom ludzkim. *SarnStat* 276, 278, 917.

»pożytek ludzki« [w tym: ku pożytku(-owi) (8), dla pożytku (3), na pożytek (3)] = *commoditas hominum* *Modrz* [szyk 13 : 8] (21): rzeczy/ które na żywym rośną ku pożytkowi ludzkiemu stworzone bywają. *GliczKsiąż* K5; *BibRadz* I 1c marg [2 r.]; *BielKron* 6; *KwiatKsiąż* A3; mężczyźni [...] rządzą narody/ hetmami/ obmyślają pożytki ludzkie/ y inne potrzebne rzeczy sprawują *GórnDworz* Z8v; *HistLan* F5v; *RejZwierc* 18; *WujJud* 91 v; *WujJudConf* 196v; *ModrzBaz* 59; *Oczko* 1v; *SkarŻyw* 118, 231, 497; *Phil* Q3; *SarnStat* 573; *PowodPr* 22; *ZAwitay* trunku święty/ dawno pożądany/ Dla pożytku ludzkiego/ mądrześć jest wydany. *PaxLiz* Dv; *SkarKazSej* 670b, 702a.

»ludzka przygoda« [szyk 11 : 10] (21): Gość żeby prozno nie siedział/ A iż k temu wiele wiedział: Rozprawił ludzkie przygody *BierEz* P4, F4; *RejKup* Bv; *KromRozm* II i4v; *RejWiz* [A7]; *RejFig* Aa; *BielKron* 55v, 333v [2 r.]; Omnia humana placate et humane feramus, Wziętki przigody ludzkie skromnie cierpieć mamy, *Mącz* 302b; *RejPos* 199v; *RejZwierc* 173, 183; *KochTr* 14, 25; W coż pilniey patrzeć? na ludzkie przygody? Czy w własne szkody? *WisznTr* 24; *GórnRozm* Fv; *SkarKaz* 421a, 518a, b; *CzahTr* C4.

»przypadek ludzki« = *casus humanus* *Modrz* [szyk 8 : 3] (11): *RejPs* Ff7v; *RejFig* Aa; tego tak marnego przypadku ludzkiego/ który jest iako fontana á źródło wszystkich innych rzeczy złych/ nigdy żadnemu stworzeniu przepuścić nie raczył. *RejPos* 199v; tho wszystkim sobie nadobnie wmiarkujesz s przypadków ludzkich/ coby napotym twoj pocziwy stan y zdobić y oślądzić miało *RejZwierc* 19, 21, 173, 209, 210, 265; *ModrzBaz* 14; *SkarKaz* 421a.

»rzecz ludzka« = *res humana* *Mącz*, *Modrz*; *res hominum* *Modrz* [szyk 19 : 17] (36): *BierEz* 13; *KłosAlg* A4; *OrzRozm* A2v; *BielKron* 108, 209; *Mącz* 224b, 405d; *KuczbKat* 280, 405; Bo to należy na Biskupy/ y na Sprawce rzeczy ludzkich/ aby stanu szkolnego ze wszystkim mocy bronili *ModrzBaz* 131, 39, 45v, 99v, 129, 136 (15); *KochPs* 77; *SkarŻyw* 412; Nieznajomy wróg iakiś miał ludzkie rzeczy/ Nie mając ani dobrych/ ani złych na pieczy. *KochTr* 11, 9; *CzechEp* 233; *KochFr* 115; *ActReg* 139; *GórnTroas* 21; *KlonKr* D2; *KlonWor* ded **2v, s. 9, 67.

»stan ludzki« = *conditio a. sors humana* *Mącz* [szyk 1 : 1] (2): Volumina sortis humanae, Toczenie albo przemienność stanu ludzkiego. *Mącz* 506d, 92b.

»stoł Boży i ludzki« [o sakramencie ołtarza] (1): DIAKONOVVIE słudzy stołu Bożego/ y ludzkiego: słudzy Sakramentów y słow Bożego *WujNT* Yyyyy2.

»szczęście ludzkie« = *felicitas hominis* *PolAnt* [szyk 4 : 1] (5): Szczęście ludzkie jest w ręku Pańskich *BibRadz Eccli* 10/5, *6; Ci też porubstwá y cudzołóstwá iako dobrego wszystkim pozwaláli/ wszystko łczęście ludzkie w rośkoŹy ciełney pokładając *WujNT* 845; *SkarKaz* 273a, 421a.

»szkoda ludzka« [szyk 6 : 4] (10): *RejWiz* 91; *UstPraw* D2; to nieludzka rośkoŹ jest/ złudzkiej szkody albo wstępu mieć rośkoŹowanie *KwiatKsiąż* D2; *RejZwierc* 63 v, 253; Na ten ołtarz Noc dawna strzegąc ludzkiej szkody/ Włożyła znak widomy przyśły niepogody. *KochPhaen* 16; *GórnRozm* H2; *SkarKazSej* 658b, 700a; *KlonWor* ded **2.

»śmierć ludzka« = *mors hominis* *Vulg* [szyk 4 : 1] (5); *FalZioł* V 51; Tákowe łą boginie twoie [...] ktore ńie po śmierci ludzkiej nád grzechy iádowicie mńzczą. *HistAl* K2; *Leop Num* 16/29; *HistRzym* 104; Złyć ieńt kát s przyrodzenia/ bo iuż ná pomńtę á ná ludzkie śmierci ieńt wyládzony *RejZwierc* 71v.

»trudność ludzka« = *difficultas hominum* *JanStat* [szyk 4 : 1] (5): czemu [...] takich gwałtow á dziwnych do nábywania z ludzką trudnością fortelow niegáńią [*cum multorum turbatiom*]? *ModrzBaz* 6v; PRzeſtrzegáiąc trudności ludzkiej/ zákázuiemy: áby żaden Pílarz y Podpísek v tego łądu/ v którego ſiedzi ná wrzędzie kauz żadnych nie ípráwował. *SarnStat* 489 [*idem* 565, 821], 565, 762, 821.

»wiek ludzki« = *życie* (5): A śmierć nie próżnował á/ iednáko morzęcy Okrutna wieki ludzkie y rodzaj bydlęcy. *KochPs* 117, 137; *KochEpit* A3v; Dwie drodze w wieku ludzkim prawdźiwie być wiemy: Iedná do Niebá druga do piekła. *KolakSzczęśł* Cv; *CiekPotr* 4. Cf »wiekow ludzkich przádki«.

peryfr. »wiekow ludzkich przádki« = *Parki* (1): Wy o wiekow ludzkich nieprzebyte przádki/ Przecz ták vpornie rwiecie śmiertelne wátki. *KlonŻal* C4v.

»wolność ludzka« (21) : Wolność ludzka/ á doſtátek ſwiecki/ nawięcey przeſzkadzáią ludziom do zbáwienia. *WujNT* 256; WOLNOSC ábo íwobodá ludzka y po zgrzeſzeniu zoſtála. *WujNT* Cccccc 4, 8, 307, 547, 560, 810 (21).

»zbawienie ludzkie« [*w tym: dla zbawienia* (11), *ku zbawieniu* (6), *prze zbawienie* (3)] [szyk 79 : 40] (119): *OpecŻyw* 8, 73v, 101v, 130v, 149v (18); *OpecŻywPrzedm* C3; przeł tą mylą panną ítalo íyą zbauyenye ludzkye gdy uylzedł y narodzył íyą s zyuota yey Ieſus criſtus íyn boży *PatKaz II* 22v, 45, 54; *TarDuch* B7; *WróbŻołt* Z3v; *KromRozm I* M4; *KromRozm II* h; *KromRozm III* Av, D7v; *KrowObr* 70, 87, 176, 192; *OrzList* e4v; *BibRadz I* 376a marg; *OrzRozm I*2v; *GrzegRóżn* H; *RejPos* 5, 71, 101v marg, 141v marg; *BiałKat* 81; *KuczbKat* 430; *WujJudConf* 68v, 187v; *RejPosRozpr* c3; *KarnNap* A4v; *SkarJedn* A2, 47, 49, 122, 239 (14); *SkarŻyw* 30, 70, 203, 310, 508 (32); *CzechEp* 201; *NiemObr* 66; *ReszPrz* 36; *ArtKanc* A4, A9v, F6; Dáy żywot bez wády/ ímyłł day bez zgáńienia/ O Pánie co prágniełz ludzkiego zbáwienia. *GrabowSet* P2v, V; *LatHar* 217, [537], 659; *WujNT* 84, 148, 583 marg, 671, 796; [*kapłani*] nie dla ſiebie y zbáwienia íwego táką moc y vrząd máią: ále dla ludzkiego *SkarKaz* 611a, 42a, 120a, 240a, 453a, 606 (9); *SkarKazSej* 658a, 700a.

»zdrowie ludzkie« = *humana industria, hominis vita* *Modrz* (12): Rozmarin [...] ma oíobną mocz a niepoſpolitą ku zdrowiu ludzłkiemu. *FalZioł* II 10d; *GroicPorz* hh3; *Mącz* 245a; *GórnDworz* Kk3v; *CzechRozm* 247; *ModrzBaz* 35, 78, 102; [*Cieplíce*] dał Bog ták pożyteczne á zdrowiu ludzkiemu pomocne/ że żadne lekarſtwo ínać od ludzi czynioné/ pewnym/ chorobam/ pręđłzym á beſpiecznieyſzym ráunkiem być niemoże *Oczko* Iv; *SkarŻyw* 189; O Pánie wízech rzeczy Ktoryś miał zdrowie ludzkie ná ták wielkiej pieczy. *WitoſłLut* A6v; *SkarKazSej* 676b.

»żywność ludzka« [*w tym: ku żywności* (5)] = *vita humana a. hominis* *Modrz* (10); *LubPs* P3 marg, X5v marg; *KrowObr* 97; Drzewá ńie roſkwitáią w piękney zyeloności/ Dawáiąc wdzyęczny owoc ku ludzkiej żywności *RejWiz* 3; *BielKron* 285v; *RejZwierc* 111v, Bbb 2; Chryzołtom ſwięty/ nie ty Kupce gáni/ ktorzi z inąd towáry/ żywności ludzkiej y Rzeczypoſpolitey potrzebne przywożą *ModrzBaz* 34v, 33v; *KochPhaen* 5.

»żywot, życie ludzkie(-i)« = *vita hominis* *Mącz*, *Modrz*; *vita humana* *Modrz* [szyk 54; 11] (61 : 4): *BielŻyw* 126; *KłosAlg* A2v; *BielKom* C3v; temi czáły [...] ludzye o náuki ktore ludzki żywot práwye

ná nogi łtáwyáya/ dbác nychcá *GliczKsiqz* 13; *LubPs* K4v marg, hh6; *RejWiz* 94v; *Iob* vkázuie iż żywot łudzki nic nie ielt inego iedno praca y nędzá wftáwiczna. *BibRadz Iob* 7 arg; *KwiatKsiqz* G2, K3; *Mqcz* 58a, 61d, 241c, 245a, 338c, 406a; *GórnDworz* H5v; *RejPos* 331 marg; *KuczKat* a2, 165, 330, 430 [2 r.]; *RejZwierc* [121]; *WujJudConf* 74v; *BudBib Eccli* 29/26[28]; *CzechRozm* 247; *ModrzBaz* 2, 18 [2 r.], 70, 128v, 130v (15); *ArtKanc* A [2 r.]; *KochFr* 4, 39, 122; *KochMRot* B4v; *WerKaz* 292; *GórnRozm* E3; Gdyż krociuczki ielt čás żywotá łudzkiego/ Nie chciey fwey nádzieie mieć w łmierci drugiego. *Phil* H3, H3, L3; *GrabowSet* Ev; *KochFrag* 38; *OrzJan* 120; *KołakSzczęśł* B4v; *PowodPr* 42; *SkarKaz* 274a, 420; *GosłCast* 23, 24, 31, 43; *ZbyłPrzyg* ktv.

Szeregi: »(ani) boski, (a. boży) i (ani, a, abo) łudzki; boski z łudzkim« = *divina atque (et) humana* *Mqcz*, *Modrz* [szyk 7 : 1] (7 : 1): żaden ku vznawaniu ani Boskich ani łudzkich rzeczy nie ma przyftępować aż pirwey naukę liczby dobrze pobaczi. *KłosAlg* A4; *OrzRozm* A2v; *Mqcz* 224b; teraz o Filozofiech á o łzkolnych łudziech mowimy/ ktorzi iáko ná wfpárze rzeczy włzytkich Bołkich y łudzkich záśiedli. *ModrzBaz* 129; *SkarŻyw* 290; *CzechEp* 233; *WujNT* 685 marg, Yyyyy2. [Ponadto w przedm stawieniach 2 r.]

»(tako) łudzki (tako) i bydlęcy« (2): *SienLek* 18; Iednáka ielt łmierz łudzka y bydlęca *HistRzym* 104.

»łudzki albo cielesny« (1): *Rerum humanarum despicientia*, Wzgárdzanie łudzkich álbó cielesnych rzeczy. *Mqcz* 405d.

W przen (9) : Bog [jest] [...] podłtata włzitkich rzeczy oko nie zamróżone, włzitko zdzierżaiąc fwiátłó łudzłkie. *BielŻyw* 135; W nim był żywot/ á żywot był światłóścią łudzką *LatHar* 105 [idem 687 *SkarKaz* 486b], 687; *SkarKaz* 486b [2 r.].

Zwrot: »prząść łudzki wiek« (1): *Parcae* łą trzy łmiertelne boginie/ kthore pręda łudzki wiek/ ktorzych imioná łą/ *Lachefisy Cloto*, *Atropos*. *KłonŻal* C4v marg.

Wyrażenia: »choroby łudzkie« = *grzechy łudzkie* (1): Bo dla tego Pan Chriřtus ná áwiat przyřzedł [...] ábj leczył choroby łudzkie *KarnNap* C3.

»łudzki wiek« (1): Od Niebá áłz do źemie złoty łznur pleńiony/ Ná ktorym ná kxtałt wiádrá łudzki záwiefzony. Wiek/ álbó żywot/ łtárfzy Mędrzy máłowáli: Przez co łudziom ná źiemni to známionowáli/ łfz świat ná pálcu Bożym záwił/ także człówiek/ Poki go Niebo trzyma/ potym ma tefz fwoy wiek. *KołakCath* C4v.

»zaraza łudzka« (1): Iezufá Chriřtufá dał Bog lekárłtwem ná zárázę łudzką *CzechRozm* *4v.

»łudzki żywot« (1): *KołakCath* C4v cf »łudzki wiek«.

e. *Ktorego obiektem jest człówiek albo łudzie (z rzeczownikim oznaczającym człówieka działającego na korzyść lub szkodę łudzi)* (33) : *OpecŻyw* 42, 143; tego tilko człówiek żadać ma [...] ahy w tim niedořtadku nie cierpiál, czo iemu potrzeba, á tego nie żadał czego nie potrzebuie aby mu niebyła potrzeba łudzłkiem pochlebnikiem być *BielŻyw* 83; *WróbŻołt* 47/10; Y fiedzi ná łtolcu łwem łkád kłtałt bořtwá łwego okázuie wziáwłfy krołęřtwo ná włfytki łudzi/ á kxiążetá łudzkie dobrowolnie mu łie poddáią. *RejPs* 70v, 51v; *Niemoc* [mówi]. łam ielt łudzki przyřtaw á bicż boży/ Ten łrogócią łudzkie myłłi trwoży. *BielKom* C7v; A gdy [*Horacyjusz*] łie przybliżał do Rzymá/ wylřłá przeciřw iemu łiołtrá/ ktora gdy wyrzała łzátę álbó zaponę łwego mężá zábitego s Kuriátow/ plákála mowiąc

[...] rychłość mię wdową wczynił okrutniku ludzki. *BielKron* 101v, 195v; *RejAp* 180v; *RejPos* 317; *ModrzBaz* 18v; *SkarŻyw* 189; V was przyłzedł *regiment* ná wielkość ludzi/ fład zarázem odmiáná náftępuie/ á tá przychodzi przez tę [!] ofoby/ ktorzy fą iákoby wodzmi ludzkimi. *GórnRozm* M3v; *CiekPotr* 65; Bog pomoż tey Bábie sekutney: Ktora zábiłá iáko iedná Amázonká/ Tego [łotra] fkażcę ludzkiego/ dużego połtronká. *KlonWor* 44.

W przeciwstawieniu: »Boga ... ludzki« (1): *PatKaz III* 106V cf »jednaczka ludzka«.

W charakterystycznych połączeniach: ludzki dobrodziej, doktor, książę (2), matacz, naśmiewca, nauczyciel, omylacz, pochlebnik, skażca, stroż, szkodźca (2), szyderz, wodz, zbojca.

Wyrażenia: »jednaczka ludzka« [o *Matce Boskiej*] (1): [Bóg] zrzádzyl yfch myala bycz panyą fzwytą kroloua nyeba, yednaczka boga a ludzka, matka y porodzyczyelka náflodźzego iezuła *PatKaz III* 106v.

»mi(e)łośnik ludzki« [szyk 2 : 1] (3): myłośnyk ludzky duch fzwytą fłyfzącz glofy placzlyue w othchlany [wyrzekł słowo] *PatKaz II* 54v; *SkarŻyw* 119; Plehicola – Miełośnik ludzki. *Calep* 813b.

»(główny) ludzki nieprzyjaciel« [o *szatanie*] [szyk 3 : 3] (6): *KarnNap* B3v; *SkarŻyw* 14, 152, 171; *LatHar* 670; gdy nieprzyjaciel ludzki fżátan onę iedność chćiał rozerwáć/ podużczył Ieroboámá krolá Izráelſkiego nád dzieśiącią pokolenia/ áby im chodzić do iednego onego kościołá zákazał. *SkarKaz* 40a.

»ojciec ludzki« [o *Bogu*] (1): PAnie przednieyfzy z wiekow/ Oycze ludzki: tobie Wfzytko/ władzą przyznawa/ to co świat ma w łobie *GrabowSet* E.

»pierwszy rodziciel ludzki« (1): Iádám pierwfzy rodźiciel ludzki/ miał dofkonáłą wolność/ gdy rozum y wola iego byłá Bogu zupełnie poddána *PowodPr* 61.

»zbawiciel ludzki« [o *Chrystusie*] (1): [Bóg jedyny] Chcąc by był Zbáwićiel ludzki/ wćielił się w żywot pánieńſki/ Zrzádzieniem Ducha Świętego/ dla wykupienia náſzego. *ArtKanc* A19.

»zwodnik ludzki« [o *szatanie*] [szyk 1 : 1] (2): *BielKom* Dv; czárt fproſny on zwodnik ludzki był zwiázan y w rzucon do przepáści *RejAp* BB5.

W przen (2) :

Wyrażenie: »rybitwy ludzkie« (2): Podzcie zamną/ wczynię wás bytz rybitwy ludſkiemi *OpecŻyw* 40; *RejPos* 277v.

f. *Złożony z ludzi* (68) : [*Kmotra*] Nie kazálá się iey [wdowie] trofkáć/ A obmowy ludzkiej niedbáć. Nietrwáleć pry ludzkie gminy/ Dziś w nich ten fłuch iutro iny *BierEz* R4v; Powiedano o iednym iż gdy był ná pułzczy/ Boiác się bárzyey zgrzeſzyć w ludzkiej márney tłufzczy. Przypadł cztác ná on wierſzyk Dawidá fwiętego/ Iż dziwny Pan y dziwne ná wfzem fady iego. *RejWiz* 131; dla tego wrzędu/ niema być kát od gromad ludzkich y od Zboru wyrzucon. *ModrzBaz* 96; TOſmy mieli cobychmy o Szkole nápiſáli/ y o wfzem o wfzytkiej Rzeczypóſpolitey/ to ieſt o fpolnem ludzkim stowárzyfzeniu [do *hominum consociatione inter ipsos*]: ktore/ [...] naywięcey fprzyázną chćięią bywa iednáne/ pomnażáne y wćáłości záchowane. *ModrzBaz* 136, 129.

Wyrażenia: »społeczność ludzka« [szyk 6 : 2] (8): *RejPos* 45v [2 r.], 47, 200v, 214v; Náđ co [prawa i porządne rzeczypóſpolite] ku záchowániu ludzkiéy fpołeczności/ Nie ma świat nie lepſzego z bófkiey opátrności *KochProp* 16; Ták y ten [...] s fpołeczności ludzkiej wyobcowánia godzien/ ktory czáfu

niebepięczeństwá R. Połpolitey/ pirwey o swoim dobrym/ niż o połpolitym/ obmyflawa y rádzi. *Phil B2; KlonWor ded **3v.*

»stan ludzki« [szyk 23 : 8] (31): Oracz niegdy w mieście chodząc A ná ftany ludzkie pátrząc: Naczał sam z sobą rozmawiać/ Ktorychby miał náłładować *BierEz Pv; WróbŻółtGlab A3v; RejPs 161v; LubPs Y4*; Duch święty [...] żadnemu ftanowi ludzkiemu nie folguie/ ále wżyftkę płeć/ ziemią/ y fiánem zowie/ y wżyftek fwiát z grzechu iednoftáyne karze. *KrowObr C2; RejWiz 52v, 63v, 76 marg, 143v, 187v (8); RejAp 131v, 156v*; wiele ieft takich ferc zátwardzonych miedzy rozmáitemi ftany ludzkimi *RejPos 238v, 13, 58, 71, 225, 332 (7); RejZwierc A5, 2v, 30v marg, 94, 137v, Aaa3; SkarŻyw 544; GrabowSet P3*; Nie trzeba fię dżiwować/ tedy/ w ludzkim ftanie/ Ifz fráfunki/ kłopoty/ przychodzą więc tanie. *KolakCath C3v.*

»zbor ludzki« [szyk 6 : 2] (8): *OpecŻyw 9v*; A zá łáfką twoią [...] będę miał przecz wyfláwiąć wielmożność twoię przed oblicznością nawięczłfego zboru ludzkiego. *RejPs 38; KromRozm III A5v*; Niech wyznawaią Pánu miłofierdzia iego: [...] A niech go wywyfláią w zborze ludzkim [*in ecclesia plebis*]: á ná ftolicy ftárłfych niech go chwałą. *Leop Ps 106/32*; Zbory ludzkie [*coetus hominum*] źle bywaią zbieráne/ gorzey ftánowione/ á nagorzey záchowane *ModrzBaz 137v, 2v, 13; KochPs 132.*

»zebranie ludzkie« = *congregatio populi* *Vułg (10)*: *BielŻywGlab nlb 10; WróbŻółt 61/10, 106/32*; A ia będę wyfláwiał wielmożność máieftatu twego wpośrodku zebránia bráciey swoiey y wnağęftłfem zebránium ludzkim nieomiefzkam wyznáwáć dobrodzieyftwá twego *RejPs 32v, 86v, 96, 198v; RejPos 2, 103v*; żywot y zebranie ludzkie/ iáko bez iáfności/ ták beż fprawiedliwości/ zoftác fię cáło nie może. *PowodPr 63.*

»zgromadzenie ludzkie« = *congregatio a. societas hominum* *Modrz [szyk 5 : 2] (7)*: *RejPosWstaw [143²]v*; Rzeczpołpolita fą Zbory á zgromádzienia ludzkie porządnie zebrane/ z rozmaitych fąfiádow złączone á ku dobremu á fzczęśliwemu życiu poftánowione. *ModrzBaz 2v, 31v, 71, 129, 141 [2 r.].*

Szereg: »niebieski i ludzki« (2): O rozności ftanow niebiefkich/ á ftąd y ludzkich. *RejZwierc A5, 2v.*

g. Występujący, istniejący między ludźmi (47): *OpecŻyw [34]v; RejWiz 87 marg, Cc7*; tego [*Judasza*] mieycie Hetmánem polnym/ á ten będzie ftáczáł woynę ludzką [*bellum populi*]. *Leop 1.Mach 2/66*; polecił go [*Lutra*] Kfiążę Sáfkie niektorey fláchcie/ áby go odwiedli ná mieyfce táiemne [...] od ludzkie⁸⁰ połpolitowania dáleko *BielKron 197v, 23*; miedzy ludzkim powinowáctwem/ żadne ludźi miedzy sobą ták bárzo niewiąże iáko Małżeńftwo *KuczbKat 255*; Niech fię przeto káždy dobrze zásluguie narodowi ludzkiemu [...] waśni ludzkie [*odia hominum*] niech wynifzcza *ModrzBaz 66v, 4, 66v, 96*; [*św. Chryzostom*] dla pokoiu ludzkiego/ gárdło fwe ftáwił/ w ręce Tyrránowi idąc. *SkarŻyw 88, 484; NiemObr 8; Phil F4; KochFrag 43; SarnStat 1067; SkarKaz 2b*; Ieft iefzcze inna przyczyná bárzo głowna niezgod ludzkich/ chciwość y łákomftwo/ y inne poządliwości świeckie *SkarKazSej 675a, 686b, 697b; KlonWor ded **3, **3v.*

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie (-a, -i) niezgody (4), obcowanie (6), pokój (4), pospolitowanie, powinowactwo, rozterki (2), spor, swary, waśni, wojna, zjednoczenie (2), złączenie.

Wyrażenia: »jedność ludzka« (1): yedność oná ludzka/ o którą tám proři pan/ nyemoże być rozumyaná yedno o yedności woley/ miłofci/ y zgody fpolney *KromRozm II rv.*

»przyjaźń ludzka« [szyk 1 : 1] (2): lepiej/ [...] y oko/ y rękę/ y nogę vtrácić: nízli iákie vblízenie ná zbáwieniu z towarzysztwá y przyiázní ludzkiey odnośić. *SkarŻyw* 59; *SkarKazSej* 662h.

»towarzystwo ludzkie« = *societas hominum a. humana* *Modrz* [szyk 17 : 3] (20): *March*¹ A4v; *FalZioł* IV 26b; Ludzie íwádliwi/ máią być od towarzysztwá ludfkiego odłáteni. *March*³ V4v; [małženstwa] íą namocnieyíże towarzysztwá ludzkiego zwiáfki *ModrzBaz* 32v, 3, 12v, 19, 65, 136 (8); *SkarŻyw* 117; *Phil* P2; *SarnStat* 1036, 1056, 1185; Kátholické náтуры będąc íáfkáwe y cíche/ lepiej towarzysztwu ludzkiemu ílúżá y ono ípaiáią. *SkarKazSej* 687b, 686a, 687b; *KlonWor ded* **3v.

Szereg: »ludzki a pospolity« (1): od nich [ojcow] [...] íełtefmy náuczeni y wiáry/ y ludzkiego á półpolitego obcowáńia/ y ízczyrości obyczáíow/ y naboženftwá. *KuczbKat* 305.

h. *Będący w posiadaniu człowieka albo ludzi, należący do człowieka albo ludzi* (27) : Wilk się ná lífzkę żáłował/ A złodzieyftwo íey zádawał: Ty pry ludzkie ítrzechy dzierzefz/ A kury im w nocy bierzefz. *BierEz* N3v; *SeklKat* L2v, Nv, X3v; Nie przyfzli nam nigdy w Polfće cí Krzyżacy ku pożytku/ íeno záwždy s ízkodá/ ná ftátki íie ludzkie miecąc. *BielKron* 400v; dlužniki [...] íwoim vporem chcą ludzkie pieniądze mieć á nie próśbą. *BielKron* 108, 126, 202, 203v, 428v; Abuti fortunis hominum ad cupiditatem, Máýetność ludzką ná íwá wolá obrácác. *Mącz* 51 1b, 477a; *RejAp* 134v; Míłtrz moy náuczył mie íedne⁸⁰ słowá kthorem íiedm kroć mowíł níżlim wláżł pod dáchy ludzkie *HistRzym* 92; *ModrzBaz* 28, 69; *SkarŻyw* 36, 260, 482; [Chrystus] Nie kocha íię y w tych/ ktorzy zmyślonym naboženftwem/ przed ludźmi íię popífuia/ á pod oblikiem długich modlitw/ y poftow/ domy ludzkie wyiadáią *NiemObr* 115, 153; *Paprup* 14; ná duíżę [...] ták wielkie przypadáią pokuíy y grzechy: ná cíáło/ ták cíeíżkie/ y ták rozmáíte choroby: ná máíetność ludzką/ ták rozliczny nieprzyiáciel/ y ízkodźcá/ rdzá/ mol/ y złodźíey *LatHar* 601; *SkarKaz* 456b.

W charakterystycznych połączeniach: ludzkie(-a) dachy, dobra (2), dobytki, domy (5), mająetność (9), miasta, mieszkanie (2), pieniądze, rzeczy (2), skarby, statki (3), strzechy, włości.

Szeregi: »(nie tylko) ludzki (ale) i boski« [szyk 1 : 1] (2): przez pięćdziesiąt y kilá dni [Turcy] miáfto oblekwízy fześcdziesiątego dnia Cárogrod wzięli: Boíkie y ludzkie rzeczy pogwaćili/ Cefarzá íamego zábili/ w krwi Chrzeáciáńfkiey brodzili *SkarJedn* 324; *CzechEp* 370.

»nie tylko ludzki ale i kościelny« (1): Antyoch [...] íkárby pobrał/ nie tylko ludzkie/ ále y kościelne *CzechEp* 370.

i. *Będący człowiekiem* (13) : *OpecŻyw* 11v; a przeto uyelebna panno [...] uyííafz yeft yefzly matką ludzką przeuyííafz *PatKaz III* 117; soribae populi, doctorovye lyvdzscy *BartBydg* 140; íeíli kto íeíł táki/ coby [...] nikogo niepotrzebuiąc íamby z íobą przeftawał/ ten nie za obywatelá ludzkiego/ ále albo zá beftyią/ albo zá íákiego Bogá/ ma być rozumian *ModrzBaz* 3.

Wyrażenie: »(wszelkie, wszystko) stworzenie ludzkie« = (wszyscy) ludzie; *humana ereatura* *Mącz*, *Vulg* [szyk 6 : 3] (9): *OpecŻyw* 1; *SeklKat* E4v; Gdy poznam vpokořzene Przeć bych gniotł Ludzkie ftworzenie. *RejKup* o6; *KrowObr* 34; *RejWiz* 77v; *RejPos* 128v; PAn Bog wízechmogący/ [...] to miłóśíerdzie z íáfki íwoíey świętey nád ftworzeniem íwoim ludzkim vczyńić raczył *WerGość* 207; *LatHar* 476; *WujNT* 1.Petr 2/13.

j. *Taki, jak człowieka albo ludzi* (5) : niewiáftá porodziłá íyná bárzo dziwnego/ ktori od głowy áż do pępka był ípofobu ludzkiego [*hominis similitudinem habere videbatur*]/ ále záíię od pępka áż do

nog miał podobieństwo rozmaitych bestyi *HistAl* M8; Cienie od gor widziŝ iákoby głowy ludzkie [*capita hominum*] *Leop Iudic* 9/36; Podobieństwo oney ŝaránchezey było ku koniom gothowym ku walce [...] á twarzy ich iákoby twarzy ludzkie. *RejAp* 79; [*sektę błędlivę*] wnet poznaŝ gdy ŝię w iedność/ wŝtárożytność/ wpowŝzechność y w ŝuccesŝyá od Apoŝtołow przybierác chćá: iŝ iáko máłpá ludzkie ŝáty ábo iako kárlik roŝlego pácholká ŝukniá náŝię biorá *SkarJedn* 36.

Wyrażenie *przymkowe*: »po ludzku« (1): Iwáchno Boiárŝki. TEgo áćz nie po ludzku Iwáchnem názwáli/ Ale iego cnot dobrych y męŝtwá doználi *PaprpPan* Kv.

k. *Będący przedmiotem ustosunkowania się człowieka albo ludzi* (4) : [*Klaudyjusz Tyberyjusz*] był rozumu nieŝtałego/ ŝtąd go mátká Antonia zwála ludzki dziw. *BielKron* 141 v; Pánie boŝe [...] ktoryŝ ieŝt oczekawánie ludzkie y zbáwienie ich/ przydŝ ku wybáwieniu nas. *HistRzym* 76.

Wyrażenie: »jako Chimera ludzka« (1): ieŝliŝe w iákie płóche láthá á ŝobie niepotrzebne ŝtárość ŝwá wnieŝieŝ/ tedy ŝie s ciebie ŝtánie iáko Chimerá ludzka/ on dziw ktorego ludzie przed tym nie widáli/ ŝtánieŝ ŝie błaznem poŝpolitym [...] ŝtánieŝ ŝie oná fábułá czo powiádáia/ iŝ ŝtary ŝzalony dwa kroć ŝzalony. *RejZwierc* 127.

Zestawienie: »rozkosz ludzka« = o *Tytusie Flawiuszu Wespazjanie cesarzu rzymskim panującym w latach 79 – 81* (1): [*Tytus*] pánował ná Ceŝárŝtwie Rzymŝkim po ŝmierći oycowey lat II/ mieŝięcy II/ dni XX/ zwáli go roŝkoŝz ludzka *BielKron* 147v.

2. *Właściwy ludziom dobrym; przychylny, łaskawy, życzliwy, uładny, uprzejmy; gościnny; humanus* *Mącz, Calag, Calep, Cn; comis Mącz, Calep, Cn; hospitalis Calep, Cn* (37) : Práwá teŝ [*Waleryjusz*] wŝtáwił rozumowi y ŝpráwie godne y ludzkie. *BielKron* 105v, 108; Summo officio praeditus homo. Człowiek wielmi wćziwy/ Lucki/ Skłónny. *Mącz* 115d, 61b, 109d, 119a, 169h, 297c (8); ŝiła ŝie naiduie tych pánow/ ktorzy chcąc áby ie zá ludzkie miano/ wiele rzeczy czynia przeciwko przyŝtoieńŝtwu *Górndworz* li6; *Calag* 202b; Hoŝpitalis – Goŝpodarŝky. Liudski, goŝciurád. *Calep* 490a, 220a, 491a; Wálzá Kró: M. tedy/ iáko Pan z Pánów/ mądry y ludzki/ przyác to będŝieŝ raczył odemnie naynizŝzego wiernego poddánego ŝwego *OrzJan* 4; [Dla tegoć ŝtárŝy náŝy ludzkoŝciá zwáli/ to czo Grekowie y Láćinnicy teráznieyŝy w dobrych náukách ćwiczenim zowá/ w ktorych ym ŝye kto nawięcey kocha albo obiera/ thym naludzczeyŝym poŝpolicie bywa. *LorichKosz* 13v (*Linde*)].

ludzki ku komu (1): ku wŝzytkim będac ludzki/ rozmowny/ wćzynny/ v wŝzytkich wielká przyiazń miał. *SkarŻyw* 507.

W *połączeniach szeregowych* (8): *GliczKsiąŝ* O6; dworna páni ma być piékná/ wćziwá/ ŝtáteczná/ báczná/ ŝkłónná/ ludzká *Górndworz* X5, M3, V8v; *SkarŻyw* 58, 507; *KochTr* 12; Gdy mu [*męŝowi*] nieborakowi ŝwágrem zoŝtác godŝi. [*gaszek*] Czyni ŝię przyacielem towarzyszem wiernym/ I naboŝnym/ y ludzkim: iuŝ y miłóŝiernym. *KlonWor* 59.

Fraza: »coŝ jest máło ludzkiego« = *coŝ jest nieludzkie, niegodne człowieka* (1): bo w prawdzie y zwierzę zábić coŝ ieŝt máło ludzkiego/ gdy widziŝ iáko nie rádo żywotá tráći *SkarŻyw* 271.

Zwrot: »ludzkim się stawić« (2): Zálecám ci [...] pilnie Chrzeŝćiány: y obiecuięć zá to záwŝdy dziękować gdy ŝię ludzkim przeciw im w kroleŝtwie twoim ŝtáwiŝ. *SkarŻyw* 306, 58.

Wyrażenie: »barzo ludzki« = *perhospitalis, perhumanus* *Calep* (5): Przyfzliłmy pothym do ludzi bárzo ludzkich/ od ktorych byliłmy wdzięcznie przyięci *BielKron* 447; *GórnDworz* Q3; *SkarŻyw* 58; *Perhoſpitalis* – Barzo liudski, rad w dom *Calep* 781a, 781b.

Szeregi: »dobry a ludzki« (1): [*młodzieniec do mężów*] A tzo mi zalétzálz Miłofiernego/ zna^mci ieft dobry a ludſki mąż/ ale vtratny *ForCnR* C3v. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»ludzki, (a. i) łaskawy« [*szyk 2 : 1*] (3): *Mqcz* 157b; nádziewałem fie/ iżeś w.m. tę fwą białągłową miał fthworzyć ludzচেয়fzą/ á trofzkę łáfkáwfzą *Dworzáninowi GórnDworz* Mm2v; obroć fie á wzgorę fie podnieś [*człowiecze*]/ podeymie cię łáfkáwy y ludzki [!] *Chrystus. SkarŻyw* 120.

»ochotny i ludzki« (1): łáfkáwość iego y čichość táka byłá: iż z káždjm ochotną y ludzką twarzą rozmawiał ták z pánem/ iáko z kmiećiem. *SkarŻyw* 31.

»ludzki a przyjemny« (2): ták ia dworney pániey tho naprzod zleczał/ áby byłá ludzką/ á przyjemną wroznowie *GórnDworz* V8v, X3.

3. *Obcy, cudzy, nie nasz; humanus* *Modrz*; *alienus, exter, externus, extimus, extraneus, exlrarius* *Cn* (22) :

W *przeciwstawieniach*: »swoj (21), nasz ... ludzki« (22): Gniewaycie fie na fwe grzechy, y na ludzkie, ale niechcieycie grzełzic gniewem nierządny *WróbŻółt* B6v; *SeklKat* Q4v, X3v; *KrowObr* 81 v; Także też ty vdzyálay/ domowy *Bocianie*/ Co fwe drogo fzácuiefz/ ludzkie názybít tanie. Żyw fwą trochą pocźciwie/ á nie boy fie śídłá *RejZwierz* 125v; [*Cyrusie*] przylięgam ná fłóńce/ że fie małz fwey krwie nápić/ kiedy fie ták w ludzkiey kochałz. *BielKron* 112v, 9, 427v; *BudNT Hebr* 7/15[27]; *ModrzBaz* 19v; *SkarJedn* 358; *Lucyper*/ [...] fwego fzcześcia záchowác niehcąc/ zazdrością y złością o ludzkie fie pokuśił *SkarŻyw* 260, 332, 353; *GórnRozm* K2v; *LatHar* 663; ktorą [*krew*] ofiáruie [*arcykapłan*] zá fwe y zá ludzkie [*pro sua et populi*] niewiádomości. *WujNT Hebr* 9/7, 7/27; *SkarKaz* 381a, 638a; Pomni ná zakon Boży/ y ná boiaźn iego: Strzeż fwego vboftwiczká/ nie pragni ludzkiego. *KlonWor* 41, 4.

*** Bez wystarczającego kontekstu (4) : *Murm* 44; *Humanus. Menfzhlich. Ludzki. Mymer*¹ 22; *BartBydg* 70b; *Popularis* – Liudski. *Calep* 822b.

[*Uwaga: Suma poszczególnych znaczeń jest większa od ogólnej liczby frekwencyjnej, gdyż w 1. znaczeniu „ludzki” łączy się równocześnie z wyrazami należącymi do różnych podrubryk zakresowych*].

Cf **CZŁOWIECZY, NIELUDZKI**

KCh